

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Karonen, Petri; Roitto, Matti; Ojala, Jari

Title: Politiska kulturer 1430-1930

Year: 2018

Version:

Please cite the original version:

Karonen, P., Roitto, M., & Ojala, J. (2018). Politiska kulturer 1430-1930. In H. Meinander, P. Karonen, & K. Östberg (Eds.), *Demokratins drivkrafter : kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020* (pp. 65-97, 441-449). Svenska litteratursällskapet i Finland; Appell Förlag. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 819.
<https://www.sls.fi/sites/default/files/publications/pdf/2279.pdf>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Politiska kulturer 1430–1930

I det här kapitlet presenteras en helhetsbild av huvudlinjer, förändringar och stabilitet inom Sveriges och Finlands politiska kulturer under en lång tidsperiod. I undersökningen ligger tyngdpunkten på perioden 1890–1930, men för att förstå och förklara praxis och politiska kulturer under denna tid är det nödvändigt att beakta även äldre traditioner, normer och förfaranden. Demokratins drivkrafter behandlas främst ur en demokratiseringssynvinkel, där det utreds vilka dynamiska historiska processer som ledde fram till demokrati.¹

Forskningen är tämligen överens om den moderna demokratins huvuddrag: till demokratins kännetecken hör möjligheten till politiskt deltagande (allmän och lika rösträtt), yttrandefrihet, fria och lika val samt en ansvarsfull politisk ledning.² Enligt Dietrich Rueschemeyer har det också blivit viktigt att förklara demokratiseringsprocessen ur en historisk och institutionell synvinkel, och sålunda blir exempelvis följande teman intressanta:³

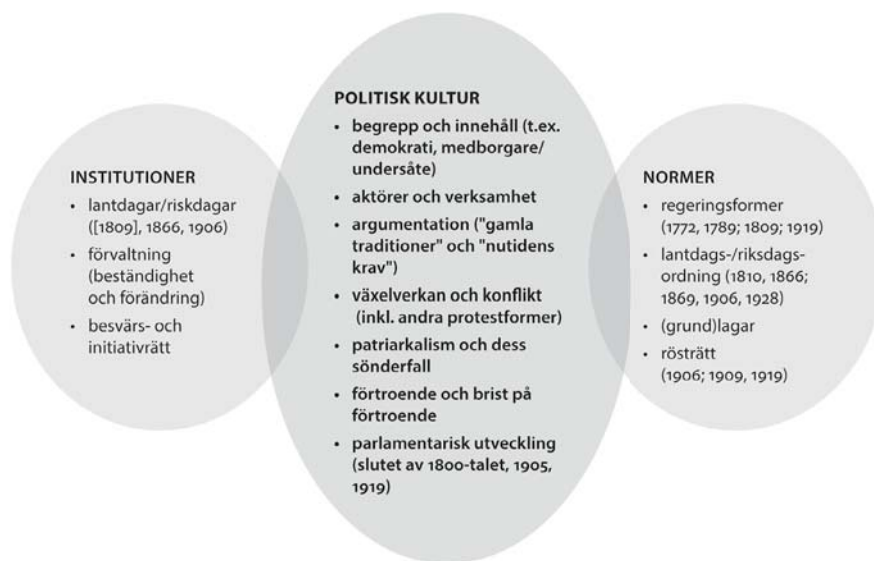
- kollektiv organisering bland undersåtarna/medborgarna och exkluderade grupper
- relationer mellan organisationer som kan stärka demokrativänliga krafter
- interna solidaritetsstärkande relationer inom grupper (exempelvis tjänstemän och arbetare, direktörer, borgerskap osv.)
- relationer mellan samhällsklasser
- relationer mellan ”staten” och olika grupper

I denna undersökning kommer bland annat ovanstående perspektiv att användas och tillämpas på Sverige och Finland under en mycket lång tidsperiod. Först i slutet av undersökningsperioden, på 1930-talet, hade emellertid läget i Sverige och Finland – liksom i stort sett överallt i världen – i bara 30–40 år varit sådant att största delen av medborgarna alls hade kunnat påverka de politiska besluten.

Den politiska kulturens väsen och demokratiseringsprocesserna utreds här bland annat genom att klargöra centrala begrepp med hjälp av teoretiska diskussioner kring ämnesområdet, genom vilka det går att finna drivkrafter i den svensk-finska verkligheten under 1800- och 1900-talen. Det jämförande perspektivet kräver att Sveriges och Finlands relativt omfattande gemensamma historiska bakgrund och institutionella bas beaktas.⁴ Jämförelsen görs till stor del utifrån rön i tidigare historieforskning och närliggande vetenskaper, och fokuserar på den statliga (makro)nivån. Kraven på att göra rösträtten mer likvärdig, i stället för att huvudsakligen binda den till egendom och förmåga att betala skatt, var emellertid viktiga milstolpar i bägge ländernas demokratiseringsprocess. Vidstående figur visar kapitlets grundteman samt viktiga delfaktorer, perspektiv och kontexter som påverkat den politiska kulturen.

I det här kapitlet hävdar vi att tillvägagångssätt och förfaranden som delvis härstammar från medeltiden eller senast från stormaktstiden fortfarande i slutet av 1800- och början av 1900-talet hade stor betydelse för grunddragen i bägge ländernas politiska kulturer och för ländernas demokratiseringsutveckling. Mer än ett sekel efter skilsmässan påverkades Sverige och Finland av sin månghundraåriga samlevnad. Detta stigberoende bestod främst av (till synes) liknande tankevärldar och moralkodex, samt av lagstiftning och förvaltning. Direkt förenligt med detta är den exceptionella stabilitet som ländernas institutioner och organisationer uppvisat. Denna stabilitet visade sig vara en styrka under de politiska systemens förändrings- eller transitionssituationer i både Sverige och Finland år 1809, i Finland åren 1905–1906 och i bägge länderna åren 1917–1919. Dessa kristider var inte förödande för demokratiseringen, utan till och med nyttiga. Detta var exceptionellt, i synnerhet om man jämför länderna med många andra stater, där övergången till demokrati skedde snabbt eller i ett svep. En granskning av en längre tidsperiod

Figur 1. De viktigaste institutionerna och normerna gällande påverkan på de politiska kulturerna under 1800-talet och början av 1900-talet i Sverige och Finland.

visar att både Sverige och Finland drog direkt nytta av den utdragna och "smygande" övergången från ständermakt till ett system med folkstyre. Skillnaderna mellan Sverige och Finland var kanske inte så stora som man tidigare trott, inte heller vad gäller geopolitiken. Däremot låg länderna i exempelvis ekonomiskt hänseende långt från varandra under tidsperioden, även om situationen för utrikeshandeln var rätt likadan (mer om detta i Ojalas, Roittos och Karonens kapitel "Tillväxt och demokrati" och "Geopolitik och identitet 1890–1930" i detta verk).

Bilden av den svenska och finländska verkligheten kring sekelskiftet 1900 ter sig i ljuset av detta som en kombination av teoretiska antaganden och empiriska observationer av ländernas delvis olika praxis. En heltäckande kombination av jämförande realpolitik, teoretiska synsätt samt normativt material och fakta skapar en bild som delvis är ny, och delvis stärker tidigare uppfattningar om tids-

periodens politiska kultur i Sverige och Finland. Siffrorna gällande samma tidsperiods geopolitik och internationella ekonomi stöder dock denna tolkning: ländernas politiska kultur formades rent konkret av å ena sidan geopolitiken i allmänhet och å andra sidan av de personer och organisationer som var viktiga för ekonomin. Och i olika grad påverkade dessa åtminstone vetenskapen om den politiska kulturen och dess särdrag.⁵

Det är inte alldeles oproblematiskt att jämföra Sverige och Finland, eftersom det inte är möjligt att göra en statsrättslig jämförelse mellan storfurstendömet Finland och det självständiga kungariket Sverige. I praktiken följde Finland fram till 1919 de gustavianska grundlagarna. I princip alla befolkningsgrupper, oberoende av språk och social ställning, betonade speciellt under förtrycksåren betydelsen av den svenska *tiden* – eller alternativt det svenska *väldets* tid – och därmed Finlands kontakt med ”den västerländska kulturfären”, som hade inletts redan på medeltiden. Trots detta kan Finland ändå inte ses som något slags friluftsmuseum för svenskheten. Under autonomins tid påverkade det ryska kejsarväldet i synnerhet det politiska livet, ekonomin och utbildningen i storfurstendömet. Därför såg den finländska verkligheten år 1899 mycket annorlunda ut än den gjort vid tiden för finska kriget eller Borgå lantdag.⁶

I undersökningen beaktas, utöver förändringarna över tid, även de interna spänningarna, som beroende på situationen kunde vara antingen demokratiska drivkrafter eller motströmmar. Sådana var till exempel de allmänna förändringsfaktorer som påverkade den politiska kulturen, såsom de finländska partiernas olika förhållningssätt till förryskningen eller politiska konflikter till följd av språkfrågan, samt strejker och andra åsiktsyttringar i bägge länderna. En del av det externa trycket kopplades emellertid främst ihop med det allt spändare internationella läget. De ansträngda stormaktsrelationerna fick också påföljder i Sverige, där misstankarna mot Rysslands agerande växte redan på 1880-talet. Också konjunkturväxlingarna i det ekonomiska livet var påfrestande för kungariket.⁷

Definitioner av politisk kultur samt praxis i Sverige och Finland

Det är svårt att definiera politisk kultur på ett entydigt sätt, eftersom begreppet och dess innehåll varierar mycket beroende på tidsperiod och område. ”Normer, värden och symboler som används för att legitimeras det politiska maktsystemet” är begrepp som i allmänhet upprepas i definitionerna av politisk kultur. Föreställningar, värderingar och åsikter är andra ofta använda epitet. Konkreta exempel på sådana är nationalhymner, flaggor, statyer, uppfattningar om folkets historia samt attityder till exempelvis patriotism eller politiker. En politisk kultur är alltid resultatet av en lång historisk utveckling. Ändå undersöks vanligtvis endast korta tidsperioder, oberoende av vetenskapsgren. Även om traditioner har ansetts stabilisera det politiska systemet, har de också ansetts försvåra systemets utveckling och förändring.⁸ Fortfarande hittar man flera politiska kulturer i dagens stater.⁹ Däremot betonas sällan det politiska systemet som en fungerande organisation och/eller en institution i sig.

Statsvetaren Jaakko Nousiainen var först i Finland med att presentera en undersökning över en längre tidsperiod i forskningen kring politisk kultur. Enligt honom visar sig praxisen i Finland under tiden före självständigheten främst som ett tillvägagångssätt som riktades från de högre samhällsskikten neråt – de lägre socialgrupperna tog passivt emot vad som tilldelades dem uppifrån.¹⁰ Nousiainens problem är förhandsantagandet att bönderna och den övriga allmogen före den moderna demokratin var mer eller mindre underkuvade och styrda uppifrån. Detsamma gäller flera andra forskare inom politisk historia. Hur de lägre socialgrupperna verkat, taktiskt handlat och planerat under en längre tidsperiod har i dessa tolkningar fått mindre uppmärksamhet. Harald Gustafsson, som forskat i den tidigmoderna eran i Norden, påpekar även han att politisk kultur borde undersökas som en helhet och ses både som attityder och verksamhet. I stället har man ofta poängterat det offentliga maktbruket i det politiska systemet (inklusive förvaltning och institutioner samt symboler och språk knutna till dessa). Under den aktuella tidsperioden bör man också beakta de aktiva aktörernas, det vill säga undersåtarnas (senare medborgarnas), samlade erfarenheter av att använda befintliga organisationer och institutioner. I bägge länderna var de

olika institutionernas och organisationernas funktioner och rutiner redan etablerade, och fungerade sålunda på ett förutsägbart sätt för samhällsmedlemmarna.¹¹

Definitioner av nutida politisk kultur fungerar inte alltid i en analys av det förflutna. Man har länge ansett att politisk kultur i dess moderna betydelse i praktiken uppstod i samband med franska revolutionen – då föddes en *ny* politisk kultur.¹² Före denna epok hade de representativa organen i Mellaneuropa knappt haft något egentligt inflytande eller någon betydelse. Dessutom försvårade censurbestämmelserna möjligheterna att fritt uttrycka sina politiska åsikter. Sedermera har man i skildringar av franska revolutionen sett bland annat den tidiga uppkomsten av offentliga åsikter som en bakomliggande faktor till revolutionen.¹³

Men hur förändrades den *gamla* politiska kulturen efter franska revolutionen och vilka uttryck fick den i Sverige och Finland? Och förändrades den lika dramatiskt i Norden som i Mellan- och Västeuropa? I Finland anses ofta år 1809 som en startpunkt för det politiska livet, även om det gamla systemet i verkligheten föll i glömska under mer än ett halvt sekel i och med att lantdagen förlorade sin betydelse som arena för den politiska kulturen. Betydelsen av lantdagen hade i och för sig krympt redan i samband med de gustavianska grundlagarna. Ändå glömmes man ofta bort att dessa författningar (1772, 1789) i själva verket gav regenten rätt att låta bli att sammankalla riksdagen (lantdagen). I början av den autonoma tiden styrdes Finland i mer än ett halvt sekel utan att undersåtarna aktivt kunde delta i beslutsfattandet. Senaten stiftade inga nya lagar och ingrep inte heller i ståndens privilegier eller införde nya skatter. I detta avseende behöll självbeskattningsrätten, som härstammade från medeltiden, och lagstiftningsrätten sin giltighet, även om kejsaren kunde kringgå dessa bestämmelser, inte minst genom att ändra tulltarifferna.¹⁴

Definitionen av politisk kultur i det svenska riket, efter år 1809 (1814) det svenska kungariket, och det autonoma finska storfurstendömet och republiken Finland, kan göras genom att kombinera de synsätt som ovannämnda forskare representerar med Keith Michael Bakers definition av politisk kultur under Frankrikes ”gamla förvaltning”. För den politiska kulturen i Sverige och Finland handlade det

i hög grad om förhandlingar mellan de olika grupperna och regenten, där förhandlingsparterna ville få sina åsikter och krav hörda. Ändå gick den politiska kulturen djupare än till enbart ett politiskt taktiserande tillämpat beroende på situation. Regenten och bilden av regenten, som tidigare konstruerades bland annat med hjälp av religionen och senare via olika massmedier, spelade viktiga roller. I den politiska kulturen ingick diskussioner och tillämpningar, med vars hjälp de olika gruppernas inbördes förhållanden och handlingsmöjligheter definierades. De olika institutionerna, såsom riksdagen/lantdagen, riksrådet eller landsbygdens sockenstämmor, var viktiga delar av systemet. Detsamma gällde de varierande strategier och tillvägagångssätt som användes när krav och önskemål framfördes. Sådana var bland annat de klient- eller skyddslingsnätverk som rikets mäktiga män skapade, riksdagsbesvär samt det passiva eller rent av det aktiva motståndet. Först under 1800-talets sista årtionden kom folkrörelserna och partierna in på arenan och tog över ständsrepresentanternas platser i den interaktiva processen mellan överheten och de underlydande.¹⁵

Även om man i politisk kultur alltid kan se åtminstone inbyggda konflikter, fanns det inte många politiska (sub)kulturer i det tidigmoderna svenska riket. Staten var relativt homogen, trots att en del av de många områden som under 1500- och 1600-talet anslöts till Sverige hade egna rättigheter och skyldigheter. Stormaktstidens Sverige var en konglomeratstat vars grundprincip var att upprätthålla harmoni och balans. Detta syntes särskilt tydligt i riksdagsverksamheten. Det svenska systemet var starkt förankrat i lagarna och man betonade den gamla goda tiden där harmoni och hierarki rådde. Regentens starka formella och verkliga position gjorde även i hög grad att de politiska kulturerna på lokal nivå förblev relativt statiska. Först på 1800-talet blev ett medvetet och starkt explicit konfliktsökande ett fenomen i både Sverige och Finland. Ett undantag utgör frihetstiden (1718–1772), som i sig är en åtminstone historiografiskt betydelsefull period med tanke på temat, med protopartierna hattarna och mössorna som tvistade från slutet av 1730-talet till början av 1770-talet. Under denna period var regentens position som svagast under hela den långa tid som undersökningen omfattar.¹⁶

Den svensk-finska politiska kulturen var under tidigmodern tid mindre differentierad och mer ”helhetsmässig” än den är i dag. Den politiska kulturen var direkt kopplad till staten och det kungliga majestätet, det vill säga övermakten eller regenten. En likadan holistisk definition av politik levde vidare ända fram till 1800-talets senare hälft då Finland lydde under det ryska kejsardömet. Exempelvis började man så sent som under 1880-talet under ståndslanddagarna skilja mellan regenten och ”regeringen”. Förändringen inträffade förhållandevis sent, men ändå före förtrycksperioderna. Storfurstendömet låg verkligen inte i täten i detta avseende, eftersom moderniseringen av uppfattningen om statens roll hade inletts i det ”gamla” svenska riket redan i början av 1800-talet.¹⁷

Den politiska kulturens normativa grundval i Sverige och Finland

I Sverige stödde sig den politiska kulturens normativa grundval under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet framför allt på 1809 års regeringsform och 1866 års riksdagsordning, med vilken Sverige också avstod från fyrståndssystemet.¹⁸ Finland tillämpade under den autonoma tiden fortfarande grundlagarna från den gustavianska tiden (1772–1809), det vill säga 1772 års regeringsform och 1789 års förenings- och säkerhetsakt samt 1869 års lantdagsordning, som till stora delar var en kopia av den som tagits i bruk i Sverige tre år tidigare. I Finland gjordes inga förändringar i fyrståndssystemet, och i slutet av århundradet hörde finländarnas folkförsamling med hänsyn till representation och maktfördelning till de mest ålderdomliga i Europa. I Finland var man medveten om denna pinsamma situation, och upprepade propositioner om övergång till ett tvåkammerssystem framlades. På grund av den allt spändare stämningen mellan kejsardömet och storfurstendömet från och med slutet av 1880-talet, blev man allt mer försiktig med att föreslå reformer som skulle kunna tolkas som försök att ändra Finlands grundlag, vilket i sin tur kunde ha lett till en icke önskvärd utveckling.¹⁹

I vilket fall som helst var en representation med fyra stånd att föredra framför ingen folkförsamling alls. Därför dög den gustavianska praxisen, dock varsamt utvecklad efter svensk modell – men inte enbart enligt svensk modell²⁰ – som grund för den politiska kultu-

ren och beslutsfattandet i det autonoma Finland. Finländska vetenskapsmän, främst jurister och historiker, hänvisade under förryskningenstrycket vid sekelskiftet 1900 till lust och leda till de gustavianska grundlagarna, även om de visste att dessa aktstycken när det kom till kritan skulle väga lätt mot en egenmäktig kejsare. Finländarna var i detta avseende ändå rätt eniga om att de nämnda lagarna var okränkbara och oföränderliga. En allmänt delad uppfattning var också att kejsaren hade svikit sitt löfte om att lagarnas giltighet skulle bibehållas. Tanken att det fanns ett ”avtal” som kejsaren hade brutit mot, legitimerade också finländarnas motåtgärder för samtiden.²¹ Ännu under regeringsformsstriden 1917–1919 ansåg anhängarna av kungariket att 1700-talsbestämmelserna fortfarande skulle vara giltiga, och åberopade således monarki som statsskick. När Finland slutligen lösgjorde sig från Ryssland våren 1918 var stödet från Tyskland ett starkt argument för monarki. Tysklands snabba sammanbrott samma höst avslutade denna diskussion och den redan sedan tidigare relativt starka front som stödde republiken som statsskick tog hem segern.²²

Riksdagsinstitutionerna före den allmänna rösträtten

Även om det i praktiken förefaller som om demokratiseringsprocessen skedde under en ganska kort tid i bägge länderna, hade flera ämnen och genuint god praxis (stigberoende och socialt kapital osv.) hunnit ansamlas under en lång period. Riksdagar eller lantdagar hade funnits i Sverige och Finland från 1600-talet ända till 1800-talets slut och varit en arena för praktisk politisk kultur på en högre nivå. Det är därför motiverat att lyfta fram dessa och ge dem en särställning, även om forumen för kommunalt beslutsfattande också utvecklades i vartdera landet redan från och med mitten av 1800-talet.²³

De politiska institutionerna i Sverige hörde i början av nya tiden till Europas mest avancerade. Riksdagarna hade haft regelbunden verksamhet åtminstone från och med 1560-talet, det vill säga från det att Sverige inledde en krigsperiod som pågick oavbrutet i över 150 år. Ständermötenas sociala räckvidd var en av de mest omfattande, kanske till och med den mest heltäckande, i hela Europa.²⁴

Delvis av denna orsak är det relevant och motiverat att utvidga begreppet politisk kultur så att det även omfattar samhällets lägre

klasser. Även om det svenska riket länge var en konglomeratstat, hade det ändå beträffande politisk verksamhet varit relativt enigt, eftersom i stort sett endast befolkningen på Sveriges och Finlands nuvarande områden hade haft rätt att besluta om rikets ärenden under riksdagarna. Situationen förblev så gott som oförändrad efter 1809, när å ena sidan Sverige 1814 bildade en personalunion med Norge, som redan då hade fått ett eget Storting med en kammare, och å andra sidan det finska storfurstendömet 1811 utvidgades med de områden som utgjorde det så kallade Gamla Finland, vilka hade överlåtits till Ryssland i fredsfördragen från åren 1721 och 1743.²⁵

Fyrkammerssystemet fungerade under en lång tid väl, med den tidens mått mätt, eftersom endast en liten del av befolkningen saknade representation. Detta var en direkt följd av att riket hade ett stort markägande bondestånd, vilket var ovanligt internationellt sett. Situationen försämrades i rask takt under senare delen av 1700-talet,²⁶ då den snabba befolkningstillväxten bidrog till att de mindre och missgynnade grupper som saknade representation ökade kraftigt. Vid samma tid skedde en framväxt av ofrälse ståndspersoner, som trots sina ekonomiska och intellektuella resurser saknade formell position i det politiska livet. I praktiken var dock icke-adliga tjänstemän och tidningsmän tidvis inflytelserika och hade möjlighet att forma den politiska kulturen både inifrån och i offentligheten. Kvinnorna stod helt utanför det politiska rampljuset, eftersom männen från respektive stånd representerade sina hustrur och döttrar under riksdagarna och på lokala arenor.

Det svenska rikets en gång i tiden förhållandevis avancerade politiska system, skapade fungerande förutsättningar ända fram till 1800- och 1900-talen. Det är relevant att förstå treenigheten mellan regenten, riksrådet och ständerna (riksdagarna) för att kunna uppfatta många samhällsliga förändringar före demokratins genombrott. Komponenterna stod i ett beroendeförhållande till varandra och utvecklingen var inte enbart framåtgående, eftersom det exempelvis under enväldet (1680–1718) inte hade rätt en ”bestämd” eller strikt reglerad eller styrd politik. Under den perioden sammankallade regenten riksdagen endast då det passade honom, eller av andra orsaker var oundvikligt. Motsvarande situationer upplevde Sverige och Finland under sin gemensamma historia under den gustavianska

tiden, och Finland ända fram till 1870-talet. Däremot var frihetstiden en period med noggrant reglerad politisk aktivitet, vilket hade stor betydelse bland annat för den politiska kulturen och därmed för formerna för den politiska verksamheten och det politiska aktörskapet.

Den politiska kulturen i det svenska riket, och efter år 1809 i Sverige respektive i Finland, baserade sig under hela undersökningsperioden på många vis på en gemensam tradition. Men naturligtvis skedde ändå förändringar i bägge länderna före början av 1900-talet. I Sverige övergick man 1866 till tvåkammarrepresentation, enligt de vanligaste europeiska modellerna. Det verkade alltså åtminstone utåt sett som om Sverige låg ett halvt sekel före Finland. Men man kan också se saken på ett annat sätt: storfurstendömet hade inte haft en fungerande representation på 50 år – det är med andra ord inte tillräckligt att enbart stirra sig blind på årtal. Också i Finland hade många saker grundligt förändrats innan landet blev självständigt. Gällande 1866 års tvåkammarriksdag konstaterar Torbjörn Nilsson: ”Sverige fick en mer modern form av representation, men grupper som stod för den mer traditionella jordbruksnäringen tog kommandot i den nya riksdagen.”²⁷

Teorier kring statsbyggande, växelverkan och demokratisering i en svensk-finländsk kontext

De centrala teorier och modeller som i denna jämförande undersökning träder fram ur forskningsobjektens och -områdenas egna empiriska verklighet är främst de tolkningsramar som etablerat sig i forskningen kring tidigmodern tid. Dessa betonar antingen maktstatens, det vill säga militärstatens eller den (politiska) interaktionens, roll i de samhälleliga omvandlingarna.²⁸ Åtminstone från och med 1960-talet har förhållandet mellan de tidigmoderna lokalsamfundet och centralmakten i Sverige och Finland flitigt begrundats både från militärstatens perspektiv och ur en mer positiv interaktionssynvinkel. Båda betraktelsesätten har utvecklats för tidsperioder som är äldre än den som behandlas i detta kapitel, men de innehåller ändå många användbara reflektioner för granskningen av perioden 1890–1930.

Forskare som betonar militärstaten framhäver statsmaktens övergripande tvång och krigsmaktens stora betydelse. De som under-

söker interaktionen anser å sin sida att olika förhandlingar är viktiga. Man kan säga att dessa perspektiv representerar ytterligheterna av ett kontinuum. I både Sveriges och Finlands politiska kultur fanns det åtminstone något slag av interaktion mellan "staten" och undersåtarna. Av den orsaken betonas i fortsättningen interaktionens betydelse mer än "tvångets". Harald Gustafsson konstaterade redan 1994 att en fungerande tolkningsram beaktar interaktionen mellan de styrande och de styrda, där undersåtarna har rätt att bli hörda via *formella* kanaler, inte bara *ad hoc*, det vill säga beroende av regentens eller andra makthavandes goda vilja.²⁹

De synvinklar som betonar militärstaten och interaktionen har dock sina begränsningar. Tolkningarna utgår framför allt från jordbrukssamhället och ju längre in på 1800-talet man kommer, desto mer kritisk bör man förhålla sig till ovannämnda tolkningsramar. Deras förklaringskraft krymper i takt med att samhället blir mer komplext samtidigt som industrialiseringen och urbaniseringen tilltar – kort sagt i takt med moderniseringen.³⁰ Trots detta väckte uppbyggandet av krigsmakten och värnpliktsarmén starka politiska känslor i såväl Sverige som Finland. Detta skvallrar för sin del om betydelsen av dessa institutioner och om deras inverkan på den politiska kulturen under en tid då krigets fasor i sig var märkbart mindre än under tidigare århundraden.³¹

Inte ens de egentliga demokratiseringsteorierna kan besvara eller ge tolkningsmodeller för en jämförande analys av Sveriges och Finlands politiska kultur på längre sikt. Demokratiseringsteorierna är dock, i likhet med de tidigmoderna modellerna, tankeväckande och kan således användas heuristiskt för att utveckla ämnesområdet.

Det finns flera olika inriktningar inom demokratiseringsteorierna. *Moderniseringsteorin* anser att en demokrati föds, existerar och upprätthålls genom ekonomisk utveckling. Som namnet avslöjar, förutsätter moderniseringsteorin att det samhälle som demokratiseras har uppnått en hög ekonomisk utvecklingsnivå. De *strukturella förklaringarna* anser att kapitalism, jordägförhållanden och i synnerhet småbrukarnas starka samhälleliga ställning har haft stor betydelse, särskilt gäller detta undersökningar där Skandinavien och inte minst Sverige använts som exempel. Dessa undersökningar har publicerats i kölvattnet av studier gjorda av Barrington Moore (1913–2005),

pionjär inom denna forskningsinriktning men som själv enbart fokuserade på stora stater. I detta sammanhang har uppfattningen om ”den fria nordiska bonden” varit viktig, något som i vissa avseenden är en myt i både en svensk och finländsk kontext. Senare har flera undersökningar lyft fram den organiserade och medvetna arbetarklassen som en tungt vägande faktor, eftersom arbetarklassen hade stor betydelse då allmän och lika rösträtt skulle uppnås.

Inom *transitionsteorin* undersöks i stället ofta problematiska övergångsfaser från en icke-demokrati till en demokrati. Problemen har ofta uppstått till följd av oetablerade och otydliga politiska spelregler, det vill säga på grund av brist på politiska traditioner i kombination med samtidiga samhällsliga, ekonomiska och religiösa problem samt okunskap om hur man hanterade tjänstemän som avpolleterats från det ”gamla styret”. Även om de flesta av ovannämnda problem har observerats först i undersökningar som gällt förhållanden efter andra världskriget, kan de ha betydelse även för tidigare utvecklingsförlopp. Var detta ens fallet i Norden i allmänhet eller i Sverige och Finland i synnerhet?³²

Enligt demokratiforskarna är grunden för en stabil demokrati att samhället å ena sidan är tolerant nog att godkänna oppositionens existens, och å andra sidan har förtroende för systemet och även för motståndarna. I slutet av 1920-talet, där undersökningsperioden för detta kapitel slutar, hade Finland inte ännu kommit så här långt, men före vinterkriget fanns redan nämnda stabilisatorer och bidragande faktorer som stärkte enigheten i samhället.³³

Från och med 1919 är det ännu mer intressant att jämföra länderna ur ett politiskt kulturellt perspektiv. Då hade Finland övervunnit de akuta svårigheter som hörde samman med självständigheten. Ur en demokrati- och demokratiseringssynvinkel lämnade till exempel bestraffandet av inbördeskrigets förlorare ett djupt sår både i det finländska politiska livet i allmänhet och i det politiska systemet i synnerhet. Trots detta förändrade 1919 års republikanska regeringsform, samt det faktum att allmän och lika rösträtt nådde även lokalnivån, grundkonstellationen i en mer jämbördig riktning. Dessutom skapades i rask takt mycket relevanta yttre bevis på den finska statens suveränitet, bland annat genom att Utrikesministeriet och Försvarsministeriet (till en början Krigsministeriet) grun-

dades. Dessa ministerier saknades helt och hållet under den autonoma tiden. På samma sätt byggdes den armé som hade dragits in under de första ofärdsåren och som i sig varit svag, snabbt upp på nytt genom att allmän värnplikt infördes.

Bredare deltagande och förändring av antalet röstberättigade

Uppgifter om storleken på varje representativt organ och om deltagarmängden samt de representerade gruppernas relativa andel av hela befolkningen är viktiga både för den politiska kulturen och för demokratiseringen. Visserligen hade den mer än ett halvt århundrade långa paus som Finland upplevt under 1800-talet åtminstone inte främjat den individuella kontinuiteten på området, men i början av den egentliga undersökningsperioden hade man redan hunnit samla på sig nya erfarenheter.

I tabell 1 har tvärsnittsåren valts med tanke på möjligheterna att jämföra Sverige och Finland, samt med beaktande av de genombrott och förändringar som var centrala för folkrepresentationen och institutionerna. Granskningen börjar medvetet på 1760-talet, då "ståndernas makt" i förhållande till regenten eller regeringen var som störst. Då deltog som mest ungefär 1 300 representanter vid riksdagarna, varav högst ett par hundra män representerade rikets finländska delar.³⁴ Under den gustavianska tiden minskade såväl deltagarivern som ständernas makt. Ändå var ungefär en tredjedel av befolkningen representerad vid riksdagarna i slutet av Sveriges och Finlands gemensamma era.

Ungefär 1 200 representanter deltog vid riksdagarna i Stockholm under åren 1809–1810, varav åtta av tio representerade adeln. Motsvarande siffror för Borgå lantdag var i bästa fall över 130 representanter, varav över hälften tillhörde adeln. Intressantare i detta sammanhang är dock att det högsta ståndet i både Sverige och Finland deltog betydligt mer aktivt i representationen runt år 1809 – i Finland hade det skett en närapå fördubbling jämfört med situationen år 1800.

I Sverige minskade antalet närvarande representanter under fyorkammarriksdagarna med en fjärdedel (från 1 200 till under 900) och sedan under tvåkammarrpresentationen till under 400. I Finland däremot nästan trefaldigades mängden representanter under

ståndslantdagarna 1809–1900. Vid sekelskiftet, innan Finland övergick till enkammarlantdag, var Sveriges och Finlands representationer i praktiken lika stora, trots att Sveriges folkmängd var närapå dubbelt så stor som Finlands.³⁵

Även om systemen var olika, och fyrståndssystemet representerade det förgångna, skedde det ändå en utveckling av Finlands representation rättigheter. Här bör man också beakta att det i europeiskt hänseende var extraordinärt att bönderna, som representerade de lägre socialgrupperna, över huvud taget fick delta. I 1869 års lantdagsordning fick en del icke-adliga ståndspersoner, som tidigare inte varit representerade, delta i antingen präste- eller borgarståndet. Borgarståndets representationsgrund utvidgades fortsättningsvis tio år senare. Förändringarna syntes med andra ord i en ökad mängd representanter för dessa stånd vid lantdagarna. Trots reformerna motsvarade ståndssystemet inte folkets sociala fördelning. Visserligen var skillnaderna mellan stånderna stora: tillspetsat kan man säga att de två högsta stånden representerade sig själva, borgarna representerade de svenskspråkiga köpmännen och bönderna representerade både sig själva och sina närmaste släktingar. Mot slutet av den fyrståndsbaserade folkrepresentationen var ungefär var fjärde invånare i Finland representerad, vilket med beaktande av att befolkningens mängd fyrfaldigats på hundra år inte nödvändigtvis var en alldeles dålig prestation.³⁶ Den relativa andelen skilde sig inte heller i början av 1900-talet från den befolkning som företrädde i den andra kammaren i Sveriges riksdag.

Den ryska generalstrejken hösten 1905 gav vind i seglen åt lantdagsreformen, som hade beretts bakom kulisserna. När strejkrörelsen nådde Finland gick Nikolaj II i början av november med på att avsluta förryskningsåtgärderna, vilket i praktiken avbröt verkställandet av februarimanifestet. I novembermanifestet gav kejsaren senaten i uppgift att bereda en folkrepresentationsreform, som skulle bygga på allmän och lika rösträtt. Några månader senare föreslog den så kallade Hermanssons kommitté en övergång till en enkammarlantdag, som valdes genom proportionella, allmänna och lika val. I det första valet var, enligt det nya systemet, antalet röstberättigade 1,27 miljoner personer, vilket var ungefär tio gånger så många som under ståndslantdagarna.³⁷

I Finland var rösträtten under autonomins sista tioårsperiod på flera sätt en ny och omvälvande *rättighet*. Med tiden blev den dock för många en ren *belastning*, eftersom kejsaren använde den makt grundlagarna gav honom och upprepade gånger upplöste lantdagen samt utlyste nyval. Lusten att delta i en statlig verksamhet som rent av ansågs onödig minskade sålunda. Detsamma gällde även röstningsprocenten. I det avseendet påminde situationen om hur det varit under Finlands och Sveriges gemensamma tid. Bortsett från frihetstiden upplevde särskilt de lägre stånden då vanligtvis riksdagsarbetet som en börda; med sig hem från riksdagarna hade man för det mesta med sig bara utgifter, både för representanten själv och för hans lokalsamhälle, i form av olika avgifter och skatter.

Allmän och lika rösträtt nådde Sverige senare än Finland. I Sverige började man på allvar diskutera allmän rösträtt först runt år 1890, då också Sveriges Allmänna Rösträttsförbund grundades. I Sverige kopplades temat till den planerade allmänna värnplikten under parollen ”En man – en röst – ett gevär”. År 1909 fick männen rösträtt i politiska val, men kvinnorna stod utanför – saken diskuterades inte ens under riksdagarna.³⁸ I Finland hade motsvarande diskussion inletts i och med att antalet röstberättigade i borgarståndet genom de finsksinnades³⁹ försorg hade blivit fler under 1880-talet. Diskussionen utvidgades under påföljande årtionde, då också den organiserade arbetarrörelsen och kvinnorörelsen började kräva allmän och lika rösträtt.⁴⁰ I Finland skedde detta i och med 1906 års lantdagsreform och följande år invaldes totalt 19 kvinnliga ledamöter. I Sverige fick kvinnorna för första gången rösta i politiska val år 1921 – då valdes sammanlagt fem kvinnor till de två kamrarna.⁴¹

Demokratiseringen var inte i någotdera landet en rätlinjig eller linjär utvecklingsberättelse.⁴² I Finland var utvecklingen under åren 1905–1906, då man övergick från fyrståndssystemet till enkammarlandtag, svårsmält för många i de bildade klasserna, de före detta medlemmarna i borgarståndet samt företagsledarna, varav många tidigare hade deltagit i lantdagsverksamheten. Då hade många herrar i de nämnda grupperna relativt enkelt, antingen utifrån sina privilegier eller sin ekonomiska position, fått tillträde till rum där verkligt viktiga beslut fattades. I samma anda ville högereliten i Sveriges första kammare upprätthålla sina ”privilegier” så länge som

möjligt. Ännu efter 1909 års rösträttsreform för män fanns det gällande kommunalval kvar en röstningsskala baserad på inkomstskatt, men även denna försvann under samma årtionde. Först hösten 1918 fick den dåvarande liberala och socialdemokratiska regeringen igenom allmän och lika rösträtt i både politiska och kommunala val. De konservativa kretsar som tidigare hade stretat emot, bromsade, av rädsla för revolution, inte längre utvecklingen. I vilket fall som helst stod man också i Sverige åren 1917–1918 nära en väpnad kupp, eller åtminstone ett kuppöversök.⁴³

I Finland förändrades den politiska kulturens praxis märkbart i och med den allmänna och lika rösträtten. Snart började Ryssland ställa stränga krav på att förfarandena i storfurstendömet skulle för enhetligas med kejsardömets. I Finland innebar demokratiseringen följaktligen att många samhällsgrupper, som tidigare innehaft betydande positioner, ansåg att politiken blivit rent underklassig i och med att representanter för ”folket” och arbetarklassen fått möjligheter att delta och påverka. I samband med att politiken före andra världskriget professionaliserades i både Sverige och Finland, minskade andelen professorer och andra akademiker samt inflytelserika personer ur finanslivet bland riksdagsledamöterna och regeringsmedlemmarna.⁴⁴

De tragiska händelserna 1918 resulterade i Finland i att man under en tid övervägde att inskränka rösträtten på nytt. Även om planen inte sist och slutligen genomfördes, blev den inskränkta rösträtten ändå verklighet för dem som deltagit i upproret, eftersom en stor del av de röda dömdes till att tillfälligt förlora sitt medborgerliga förtroende och därmed en stor del av sina medborgerliga rättigheter. Detta blev dock inte ett permanent tillstånd, utan redan under 1920-talets första år benådades en stor del av dem som dömts för statsförbrytelser. De fick då bland annat tillbaka sin rösträtt samt rätten att organisera sig och idka näringar. Stadgarna om förlust av medborgerligt förtroende hade även de på sin tid kommit in i 1889 års strafflag från Sverige, där det i 1864 års strafflag fanns många föreskrifter gällande detta tema. I Sverige var det främst sådana straff som ledde till förlorad val- och rösträtt som redan tidigt väckte debatt. De sista kvarvarande föreskrifterna gällande begränsad rösträtt upphävdes slutligen 1936. I Finland skedde detta först 1969.⁴⁵ Mot denna bakgrund förvånar det

inte att man i övriga Norden under 1920-talet ibland råkade ”glömma bort” Finland bland de demokratiska länderna, vilket säger en del om Finlands dåvarande skrala internationella rykte.⁴⁶

Förändringar av institutioner och verksamhetsformer

I nutidsforskningen betonas att det inom staterna finns många politiska kulturer. På toppen av politiken och i lant- eller riksdagsverksamheten var det svenska och finska systemet fast förankrat i ”gamla goda” lagar. Harmoni och hierarki betonades: det fanns endast en kung (respektive kejsare) som måste åtlydas. Statens verksamhet kopplades helt och hållet samman med regenten, vilket i hög grad förklarar regentens starka position i det svenska systemet. I bägge länderna var den politiska kulturen rätt stel, ända tills den kommunala rösträtten i likhet med rösträtten i de politiska valen blev allmän och lika.

Den politiska kulturen var i båda länderna länge kopplad till regenten. Statens (regentens, det kungliga/kejsarliga majestätets) makt stod ända fram till 1800-talet ovanom alla andra politiska aktörer. Också exempelvis adelns makt, ämbetsmaskineriets kvalitet och de eventuella begränsningar i yttrandefriheten som förekommit på grund av censur, har inverkat på hur den politiska kulturen bildats. Den svenska adeln bemannade en stor del av den första kammarens representantplatser i Sverige och exempelvis utnämndes till statsrådet icke-adliga representanter senare än till Finlands senat. Ändå saknades det länge egentliga administrativa och politiska förmågor i den finländska ämbetsmannakåren – ämbetsmännen koncentrerade sig i huvudsak på att finslipa ämbetsmaktens paragrafer och bibehålla lugnet i storfurstendömet. Staten var emellertid som organisation och system fortsättningsvis stark i bägge länderna.⁴⁷

Regentens ställning och olika maktförändringar har varit centrala tvistefrågor länge, också i vetenskaplig bemärkelse. I synnerhet i Sverige har det en längre tid forskats kring förhållandena mellan regenten och folket samt mellan regenten och adeln. Dessa diskussioner har också haft betydelse för hur den politiska kulturen format sig. I Sverige tvistade man på detta tema redan i mitten av 1800-talet. Historieprofessorn Erik Gustaf Geijer (1783–1847) ansåg att regenten

och folket i århundraden hade samarbetat mot adeln, som värnade om sina egna intressen och odlade konspirationsteorier. Trots detta ansåg Geijer att det svenska samhället var harmoniskt och till största delen konfliktfritt. Storfavoriten bland den läsande allmänheten, den icke-akademiska skribenten Anders Fryxell (1795–1881), ansåg å sin sida att adeln representerade ”laglighet” och en ”grundlagsenlig” front mot kungamakten, som drömde om despotism och envælde. Det Geijerska perspektivet segrade i Sverige och behöll sin position långt in på 1900-talet. Också i Finland anammade man Geijers synsätt. Zacharias Topelius (1818–1898) representerade detta synsätt då han på 1880-talet skrev om det finska folkets och kungens mytiska kontakt. Regenten var en förenande kraft, som allmogen passionerat och troget klängde sig fast vid.⁴⁸ Senare, under förtrycksperioderna, började denna allmänna uppfattning förvittra för att till sist upphöra att existera.

I Sverige utvecklades Fryxells idéer sedermera av Fredrik Lagerroth (1885–1974), som såg Sveriges historia som en kamp mellan de monarkistisk-demokratiska och aristokratisk-grundlagsenliga samhällsuppfattningarna. I vilket fall som helst innehöll dessa diskussioner gott om beröringspunkter med den verklighet i vilken de nedtecknades. I Finland fick inte Lagerroths tankar om den ”reformvänliga” frihetstiden någon genklang, eftersom finländska historieforskare länge ansåg att tidsperioden representerade instabilitet, korruption samt inre och yttre svaghet, vilket var precis den dom Gustav III (1746–1792) direkt efter statskuppen hade fällt över perioden, i sin propaganda.⁴⁹ Så framträdde frihetstiden under en tid då enighet (och harmoni) hade fallit i glömska. Begrepp som ”partisönderfall” framfördes av samtida kritiker, men också i tolkningar av många senare historieforskare. Även här kan vi i bakgrunden skymta Gustav III:s dom, men också senare användes oegentligheter från frihetstiden som politiska slagträn när man motsatte sig demokratisering och partibildning.⁵⁰

I Sverige betonade i synnerhet de konservativa i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet den betydelse kungens personliga insats hade i rikets styre, även om regenten i praktiken redan hade förlorat största delen av sin makt till regeringen. Kungen deltog i den egentliga dagspolitiken för sista gången vintern 1914, då Gustaf V (1858–

1950) under den så kallade borggårdskrisen – i likhet med traditionella svenska regenter – tog emot 30 000 bönder som demonstrerade för statens försvarsberedskap.⁵¹ I Finland var kejsarens maktposition ända fram till början av år 1917 redan utifrån de gustavianiska grundlagarna närapå ovillkorlig, även om regentens legitimitet under Nikolaj II:s (1868–1918) styre i praktiken uppvisade en bottennotering. Därför fick republiken Finlands president även formellt mycket politisk makt efter de interna och geopolitiska förändringar som följde på kriget 1918.

Det är viktigt att tydligare definiera den politiska sfären när man begrundar exempelvis interaktionen mellan statsmakten och folket. Det handlar dock inte enbart om ett fysiskt utrymme, utan också om hur definierat eller reglerat det var att sammankalla riksdagarna eller andra möjliga möten. En relevant skiljelinje gick mellan huruvida undersåtarna kunde påverka ärenden officiellt eller ”bara” inofficiellt.

Tidigare har redan hänvisats till Harald Gustafssons uppfattning om betydelsen av de formella interaktionskanalerna. Institutionaliserade påverkningssmöjligheter ansågs vara viktiga i 1800-talets Finland, eftersom 1869 års lantdagsordning gav ständerna och deras representanter rätt att anföra besvär och rikta anhållanden till regenten. Däremot var ständernas motionsrätt starkt begränsad under den autonoma tiden. Lantdagsrepresentanterna fick år 1888 en begränsad motionsrätt, som omfattade alla andra ärenden förutom grundlags-, försvars- och tryckfrihetsärenden. Dessförinnan hade alla anhållanden kallats *besvär*. Under ständslantdagarnas sista tid påverkade inte det nya systemet mängden motioner eller deras kvalitet, utan största delen av dem kallades *petitioner*, vilket nästan motsvarade ”besvär”. Trots detta gjordes det olika framställningar till regenten, vilket visar att det var ett vedertaget system. Traditionenligt kom närapå hälften av de inlämnade petitionerna under åren 1882–1904 från bondeståndet (979/2 005).⁵²

I Sverige hade ständerna och de enskilda representanterna redan i enlighet med 1809 års regeringsform och 1810 års riksdagsordning motionsrätt. Till skillnad från i Finland hade denna rättighet inte varit begränsad i Sverige. Även om Sveriges och Finlands system delvis var strukturellt olika, framlades inom bägge ländernas representationer ungefär lika många anhållanden/petitioner under

slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Delvis berodde detta naturligtvis på att den svenska riksdagen hade årliga sammanträden efter reformen 1866, medan sådana i Finland anordnade regelbundet med tre års intervall efter 1882 och före lantdagsreformen. I Finland minskade petitionerna betydligt när riksdagen började sammanträda årligen.⁵³

Den sista omfattande petitionskampanjen i den historiska svenska petitionstraditionen var knuten till försvarsfrågan, då man i Sverige planerade att lägga ned roteringsverket och övergå till allmän värnplikt. Frågan sammanfogades med rösträttskraven och 1899 överlämnades en petition till den svenska regeringen med syfte att utvidga rösträtten. Petitionen hade över 360 000 underskrifter.⁵⁴ Tidsmässigt sammanföll detta med den stora kollektiva kraftmätningen i Finland när motståndarna till februarimanifestet, som var centralt för förryskningsåtgärderna 1899, på knappa två veckor samlade in den så kallade stora adressen. Dokumentet undertecknades av fler än 520 000 finländare, det vill säga var femte invånare i storfurstendömet. Adressen var ett försök att genom traditionella besvärskanaler påverka regentens agerande. Kejsaren tog dock inte ens emot den delegation som åkt till S:t Petersburg för att överlämna adressen. Därmed hade denna åsiktsyttring inte någon större inverkan på regenten, även om generalguvernör Nikolaj Bobrikov (1839–1904), som hade planerat februarimanifestet, blev mycket upprörd över finländarnas kollektiva agerande. Ståndslantdagarna, och senare även lantdagen, försökte uttrycka sin oro inför regenten i form av adresser och petitioner, men med lika magert resultat.⁵⁵

Trots att den finska storstrejken hösten 1905 uttryckligen var knuten till det ryska kejsardömet's allmänna problem, ska man inte glömma att finländarna aktiverade sig på egen hand. Centralt här var arbetarbefolkningens spontana aktivitet samt de terrordåd och lönnmord som finländarna redan tidigare planerat och som riktade sig mot ryssarna och de finländare som ansågs hjälpa ryssarna. Ett extremt exempel var mordet på generalguvernör Bobrikov 1904, även om förövaren, Eugen Schauman (1875–1904), inte i egentlig mening tillhörde någon organiserad motståndsrörelse. De tillvägagångssätt som betonade lag och rätt samt traditionellt beprövad interaktion började snabbt falla ur bruk. Den tidigare kulturen, som till stor

del hade grundat sig på förhandlingar och interaktion mellan olika grupper, blev nu delvis våldsam, eller åtminstone förändrades den underdåniga undersåtens roll märkbart. Dessa åtgärder var, utöver tidigare nämnda faktorer, viktiga när *medborgaren* etablerade sig i Finland. Processen var verkligen inte smärt- eller konfliktfri.⁵⁶

I båda länderna fick man under 1900-talets första årtionde uppleva en storstrejk, vars motiv och drivkrafter i viss mån var desamma. I Finland (1905) handlade det främst om att återställa storfurstendömet politiska rättigheter, samt om de många politiska reformer som hörde samman med dessa och som på lång sikt märkbart främjade övergången till ett demokratiskt system. De ekonomiska missförhållandena var sekundära i storstrejken. Bakom Sveriges storstrejk (1909) låg i första hand problem orsakade av den ekonomiska nedgången, även om särskilt de socialdemokratiska ledarna såg strejken som en möjlighet att utvidga rösträtten. Senare, under oroligheterna 1917–1918, var det även i Sverige ett centralt och effektivt påtryckningsmedel att hota med storstrejk för att genomdriva rösträttsreformen.⁵⁷

I Finland utvecklades föreningslivet snabbt under 1800-talets sista decennier och en stor mängd föreningar grundades av olika grupperingar. Till en början grundades föreningarna av representanter för den bildade klassen, som på flera sätt försökte övervaka de lägre socialgruppernas beteende. Men redan från och med 1890-talet började också arbetarbefolkningen grunda egna föreningar. Typiskt för finländska föreningar var att de vanligtvis agerade i samarbete med statsmakten och dess betydelsefulla representanter, vilket bidrog till att större konflikter mellan de maktavande och föreningarna sällan uppstod. Detsamma kan sägas om de svenska folkrörelserna, där de viktigaste var nykterhetsrörelsen, religiösa väckelserörelser och frikyrkliga rörelser samt den organiserade arbetarrörelsen. Sven Lundkvist har betonat likheterna mellan dessa rörelser påtryckningskraft. Han säger: ”[f]ör att påverka samhället arbetade de tre rörelserna med demonstrationer, petitioner och stora friluftsmöten, där man samlade mycket folk.” Också i Sverige försökte man – och lyckades också – lösa konflikter genom traditionell dialog.⁵⁸

I Sverige föddes de moderna riksdagspartierna under 1880-talet, främst efter att den stora tullstriden mellan frihandelsanhängare och

protektionister hade brutit ut. Vid sekelskiftet fick de fortfarande rätt otydligt definierade stora grupperingarna (högern, vänstern och liberalerna) sällskap av det allt starkare socialdemokratiska partiet. Först efter 1918 uppstod en tydlig skillnad mellan socialdemokraterna och icke-socialisterna. I Finland började de finsksinnade, de svensksinnade och liberalerna verka vid ståndslandtagarna under 1880-talet, men det första mass- och organisationspartiet var Finlands Socialdemokratiska parti (Finlands arbetarparti, från 1903 SDP). Liksom Agrarförbundet hade socialdemokraterna fått möjlighet att påverka rikspolitiken genast efter lantdagsreformen. I Finland fanns det till en början en vattendelare gällande hur man förhöll sig till förryskningsåtgärderna under den första förtrycksperioden (1899–1905). Gammalfinnarna, som samlade sig kring i synnerhet historieforskaren G. Z. Yrjö-Koskinen (1830–1903), representerade undfallenhetslinjen, medan ungfinnarna och de svensksinnade (från och med 1906 Svenska folkpartiet, SFP) förespråkade laglighet och passivt motstånd. I båda länderna fick socialdemokraterna ungefär vid slutet av första världskriget ett betydande regeringsansvar. I Sverige satt partiet med redan i historieforskaren Nils Edéns (1871–1945) majoritetsregering (1917–1920), och senare under 1920-talet fyra gånger i minoritetsregeringen. I Finland satt Väinö Tanners (1881–1966) minoritetsregering i lite mer än ett år (1926–1927) efter att Finland blivit självständigt.⁵⁹

Statsvetaren Nils Stjernquist (1917–2000) har konstaterat följande om Sverige: ”Det gamla dualistiska statskicket med kung och riksdag som balanserande statsmakter hade därmed, faktiskt sett, ersatts av ett monistiskt med riksdagen som centrum och med en regering, för vilken grunden var riksdagens förtroende.”⁶⁰ Statsvetaren Rune Premfors (1947–) har följande syn på saken: ”Sverige demokratiserades omkring 1920, i den meningen att två för alla ’rimliga’ demokratisyner nödvändiga institutioner kom på plats, nämligen allmän rösträtt och parlamentarism.”⁶¹ Först när parlamentarismen fått fotfäste, ändrades också i Sverige den gamla uppdelningen mellan praktisk och politisk verksamhet inom den politiska kulturen. Detta skedde då de politiska partierna gick upp i bredd med och till och med körde förbi regenten (regeringen) och riksdagen, och representationens roll som regeringens övervakare betonades.

Motsvarande läge möjliggjordes i Finland i och med självständigheten och 1919 års republikanska regeringsform. I ljuset av dessa två kriterier skedde demokratiseringen av Finland exakt samtidigt. Senatorerna, som under den autonoma tiden varit ansvariga enbart inför kejsaren, ersattes nämligen efter att självständigheten blivit verklighet av statsrådet, som svarade inför riksdagen enligt 1919 års regeringsform.⁶²

I praktiken satt minoritetsregeringar länge vid makten i båda länderna. I Sverige satt under åren 1919–1930 tio regeringar, varav endast den tidigare nämnda regeringen under Nils Edén var en majoritetsregering. Under samma period satt 14 regeringar i Finland, varav tre hade stöd av riksdagens majoritet. I båda länderna satt också två tjänstemannaregeringar. Under 1930-talet skulle detta parlamentariska system, som utgick från minoritetsregeringar, till och med lyftas fram som ett kännetecken för nordisk demokrati.⁶³

Två vägar till demokratisering

De verksamhetsformer och strävanden efter interaktion mellan regenten (staten) och undersåtarna (medborgarna) som var ett arv från Sveriges och Finlands gemensamma tid, hade en stor betydelse för brytningstiden vid sekelskiftet 1900. Inom den politiska kulturen var förändringarna å ena sidan måttfulla och å andra sidan överraskande. I vartdera landet stödde de politiska kulturerna de kontrollerade och relativt långsamma demokratiska drivkrafterna, eller åtminstone de förändringsprocesser som i viss mån var förutsebara.⁶⁴ Detta kan låta som en säregen tolkning med tanke på att Finland i ilfart övergick till enkammarlantdag i samband med reformerna 1906. I Finland hade man dock diskuterat en förändring av ståndssystemet med fyra kammare minst lika länge som man i Sverige hade diskuterat en utvidgning av rösträtten så att den skulle omfatta också andra än relativt begränsade grupper. I själva verket låg Finland inte alltid efter Sverige i demokratiseringsprocessen, utan före.⁶⁵ Innan allmän och lika rösträtt infördes fanns det inte några större skillnader i relativ andel mellan de grupper som representerades i Sverige och Finland, i Finlands ståndslantdag deltog proportionellt sett fler representanter och så vidare. I Finland övergick man

dessutom nästan 15 år tidigare än i Sverige till allmän rösträtt. Då det gäller lika rättigheter för män och kvinnor visar sig skillnaden vara exceptionellt stor, vilket redan jämförelsen av antalet invalda kvinnliga riksdagsledamöter visade.

Ändå betonar den tidigare nämnda utvärderingen av Dietrich Rueschemeyers klassificeringar av Sverige och Finland i en historisk kontext särskilt likheterna mellan länderna. Till exempel ägde befolkningens kollektiva organisering genom folkrörelser och medborgarorganisationer rum vid samma tidpunkt. Här, i likhet med i flera andra frågor, betonades strävan att interagera med statsmakten och regenten, vilket kan tolkas som en direkt fortsättning på praxis under tidigare århundraden. Organiseringen av de politiska partierna skedde också på liknande sätt i båda länderna, även om det förvisso fanns landsvisa skillnader i synsätt och avseende typen av konflikter mellan partierna. Gemensamt för länderna var den organiserade arbetarrörelsens uppgång och deltagande i uppbyggandet av nationalstaten, även om en del av rörelsens medlemmar under våren 1918 gjorde uppror mot den lagliga statsmakten. Rätt kort därefter började dock största delen av det socialdemokratiska partiet understöda ett republikanskt Finland, medan de röda som hade flytt till Sovjet-Ryssland under landsflykten grundade Finlands kommunistiska parti, vars mål var att införa proletariats diktatur i Finland. I Sverige fick kommunisterna aldrig något särskilt betydande stöd, vilket delvis berodde på att rörelsen var så splittrad.

De statliga institutionerna och organisationerna i Sverige och Finland var osedvanligt stabila. Detta var särskilt betydelsefullt vid förändrings- eller transitionslägen inom de politiska systemen under 1900-talets första årtionden: i Finland åren 1905–1906 och i bägge länderna åren 1917–1919. Dessa kristider var dock inte sist och slutligen skadliga för demokratiseringen, även om Finland drabbades av ett blodigt inbördeskrig på våren 1918. Det politiska systemet i Finland knakade i fogarna under åren 1917–1918. Enligt Pertti Haapala föll samhället samman uppifrån med ödesdigra följder.⁶⁶ Men den samhälleliga resiliensen, tåligheten, visade snart sin kraft, som framkommit tidigare.

Det finländska samhället hade överraskande bra klarat av den press förryskningen medfört. Det kollegiala förvaltningssystem som

hade tagits över från Sverige spelade här en stor roll. Det var helt enkelt frågan om att ingen i centralförvaltningen ensam kunde fatta beslut – systemet hade haft sina fel och brister, men precis som i fykkammarsystemet, kunde det inte anses vara helt odugligt eller ett alldeles för ålderdomligt sätt att ordna förvaltningen ens i början av 1900-talet. Vid sekelskiftet hade Sverige redan i praktiken övergett detta system, som Axel Oxenstierna (1583–1654) hade planerat i början av 1600-talet, men finländarna höll ännu fast vid det. Det ryska förvaltningssystemet å sin sida utgick från chefsvälde, där oftast en enda person fattade besluten. Ryssarna ville omvandla de finska förvaltningsorganen från kollegiala till chefsstyrda organisationer, eftersom det i problemsituationer var mycket svårare att ”avskeda alla medlemmar i kollegiet än göra sig av med en svår chef”.⁶⁷ Därför stadgades det ännu i 1919 års regeringsform att statsrådet och centrala ämbetsverk skulle verka enligt principen för det kollegiala systemet. Ett tecken på de kollegiala ämbetsverkens långvariga popularitet är också att av 70 centrala ämbetsverk var endast fem organiserade med chefsstyre ännu på 1980-talet.⁶⁸

Även om Sveriges och Finlands demokratiseringsvägar delvis ser olika ut finns det gott om gemensamma drag. Ingetdera landet blev demokratiskt i ett svep eller ens snabbt, utan det skedde ”smygande” och som en följd av långa förberedelser. På lång sikt drog både Sverige och Finland nytta av den utdragna processen, även om händelserna 1917–1918 i Finland ledde till ett tragiskt inbördeskrig med ett dystert efterspel. De facto var läget i Sverige vid samma tid högexplosivt och kunde ha fått lika katastrofala följder. Finlands geopolitiska och statsrättsliga ställning, liksom den skörare ekonomiska självförsörjningsgraden – även om det också i Sverige rädde brist på livsmedel i slutet av första världskriget – var svagare än Sveriges. Därför blev kriserna 1917–1918 våldsammare i Finland, speciellt med tanke på att statsmakten från våren 1917 ända till påföljande vår inte hade ensamrätt på att utöva våld. Vid samma tid kunde man i Sverige bearbeta den politiska kulturens kutymer utan att ändra 1809 års grundlag.⁶⁹

Period/år					Totala antalet representanter	Folkmängd (1 000 invånare)	%-andel av befolkningen som representerades på lantdagarna/riksdagen (uppskattningar; före allmän rösträtt innebär i båda länderna män)	Röstningsprocent om sådan finns	Partier (ja/nej)
SVERIGES OCH FINLANDS GEMENSAMMA TID									
	Adel	Präster	Borgare	Bönder	Totalt				
1765–1766	1 000	53	110	125	ca 1 300	2 524	35 %	–	Ja
1800	585 ^A	51	97	185	918	3 180	35 %	–	Nej
SVERIGE EFTER ÅR 1809									
1809	1 000	60	60	100	1 200	2 399	35 %	–	Nej
1865	655	60	70	100	885	4 114	27 %	–	Nej
	I:a kammaren	II:a kammaren			Totalt				
Sverige ca 1866–1870	126	194			320	4 196	22 % ^B	19 % ^C	Ja
Sverige ca 1900	145	230			375	5 136	28 % ^D	47 %	Ja
Sverige 1921	150	230			380, varav 5 kvinnor	5 954	98 %	54 %	Ja
Sverige ca 1928–1929	150	230			380, varav 4 kvinnor	6 120	98 %	67 %	Ja
FINLAND EFTER ÅR 1809									
Autonoma Finland 1809–1905	Fyrståndssystemet				Totalt				
	Adel	Präster	Borgare	Bönder					
Finland 1809	77	8	19	30	134 ^E	864	35 %	–	Nej
Finland 1872	122	36	38	57	253	1 835	30 % ^F	–	Nej
Finland 1900	169	40	69	63	341	2 656	25 % ^G	–	Ja
	Enkammarlantdag/riksdag				Totalt				
Autonoma Finland 1907	200, varav 19 kvinnor					2 839	87 %	71 %	Ja
Självständigt Finland 1919	200, varav 17 kvinnor					3 147	84 %	67 %	Ja
Finland 1930	200, varav 11 kvinnor					3 463	94 % ^H	66 %	Ja

Tabell 1. De representativa organens struktur och förändringar beträffande möjligheterna att delta i Sverige och Finland ca 1765–1930 (uppskattningar).

Källor: Landberg, *Sveriges riksdag* 7, s. 212–214; Nilsson J. E., "Borgarståndet", s. 240–242; Tuominen, "Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta", s. 171; Carlsson, "Tvåkammarriksdagens första skede", s. 182–187; Renvall, "Ruotsin vallan aika", s. 368–373; Halila, "Porvoon valtiopäivät ja autonomian alkuaika", s. 483–487; Sköld & Halvarson, "Riksdagens sociala sammansättning", s. 391, 401; Jutikkala, "Säätyedustuslaitoksen kokoonpano, työmuodot ja valtuudet", s. 27, 36–37, 112, 133; Pitkänen, "Väestörakenteen muuttuminen ja väestönkehitys", s. 381; Wirilander, *Herrskapsfolk; Virrankoski, Anders Chydenius; Tommila, Suomen autonomian synty*, s. 65–67; Vattula (toim.), *Suomen taloushistoria* 3, tab. 1.3; *Pääpiirteet Suomen väestötilastosta*, s. 68; *Svensk historisk statistik* I, tab. 2, 4; *Historisk statistik för Sverige*, tab. 276, 277; Koskinen et al., *Suomen väestö*, bilaga tab. 1; Österbladh, "Suomen papiston edustus", s. 319; Östberg, "Demokratiskt genombrott med förhinder", s. 102; Ohlander, "Mina herrar!", s. 115.

- A) Släkter som representerades under lantdagarna/riksdagarna.
 B) Alla proportionella uppgifter om Sverige gäller andra kammaren.
 C) Val till andra kammaren 1872.
 D) Val till andra kammaren 1902.
 E) Maximalt antal, alla fanns inte på plats hela tiden.
 F) Uppskattning utifrån storleken på ståndsgrupperna.
 G) Uppskattning utifrån de röstberättigade multipliserat med två, eftersom vuxna kvinnor saknade rösträtt och nästan hälften av befolkningen var kvinnor.
 H) Uppskattning utifrån mängden befolkning och antal röstberättigade.

Noter

- 1 Demokratiseringens processkaraktär betonas t.ex. av Karvonen, *Demokratisering*, s. 11, 25; Rueschemeyer, "Democratization", s. 454.
- 2 Se t.ex. Dahl, *On democracy*; Rueschemeyer, "Democratization". Mer specifikt i t.ex. Karonen & Roitto, "Demokratia-käsitteen muutokset".
- 3 Rueschemeyer, "Democratization", s. 457–458.
- 4 Vi försöker dock undvika determinism och överväger också andra möjliga alternativa stigar, som särskilt för Finlands del åtminstone inte skulle ha varit mer demokratiska än dem som genomfördes.
- 5 För mer om de finländska ekonomiska påverkarnas ofta anmärkningsvärda politiska verksamhet, särskilt under tiden före enkammarlantdagen, se särskilt "Suomen talouselämän vaikuttajat" (<https://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat>); Karonen, *Patruunat ja poliitikot*.
- 6 Se t.ex. Meinander, "Ryska tiden i dag"; Engman, *Ett långt farväl*; Jansson, *Riksprängningen*. För en tidig, koncis jämförande sammanställning över demokratiseringens framsteg i hela Norden, se Jutikkala, *Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria*, s. 145–164.
- 7 Sverige hade t.ex. svåra ekonomiska problem inom både lantbruket och industrin, se t.ex. Hadenius, *Fosterländsk unionspolitik*. Om rysskräcken, se Åselius, *The "Russian menace"*.
- 8 Vanligtvis grundar sig definitionen av politisk kultur på ett eller annat sätt på Gabriel Almonds och Sidney Verbas klassiska undersökningar från 1960-talet, men perspektivet breddas ofta. T.ex. Almond & Verba, *The Civic Culture*. Om senare komprimerade definitioner av politisk kultur, se t.ex. Marshall (ed.), "Political culture", *The Concise Oxford Dictionary of Sociology*; Jary & Jary (eds.), *Collins Dictionary of Sociology*; Johnson, *The Blackwell Dictionary of Sociology*.
- 9 Brown, "Political culture", s. 625–626; Thomson, Ellis & Wildavsky, "Political Cultures", s. 507–520.
- 10 Nousiainen, "Suomen poliittinen kulttuuri"; Nousiainen, *Suomen poliittinen järjestelmä*, s. 19–20. Jfr t.ex. Möller, *Svensk politisk historia*, s. 10–12.
- 11 Gustafsson, *Political Interaction*. Jfr t.ex. Mylly, *Traditio, järjestelmä, symbolit*, s. 23–27.
- 12 Om den politiska kulturen i Finland, se t.ex. Mylly, *Traditio, järjestelmä, symbolit*, s. 12, också not 4.
- 13 Utöver tidigare nämnda, se t.ex. Innes, "Representative Histories", s. 182–211; Aronsson, "Swedish Rural Society", s. 41–57; Aronsson, *Bönder gör politik*. Om borgerlig offentlighet, jfr Habermas, *Borgerlig offentlighet*.
- 14 Se t.ex. Baker, "Introduction", s. xi–xii, xvii; Aston, "Patriotism, Pressmen and Political Culture", s. 1003–1015. För en kritisk bedömning av franska revolutionens betydelse när en politisk kultur konstruerades, se Leith, "The French Revolution", s. 177–193. Om Finland, se t.ex. Nevakivi, Hentilä & Haataja, *Poliittinen historia*, s. 15, 21; Julkunen, "Tutkimusprosessi", s. 11.
- 15 Baker, *Inventing the French Revolution*, s. 4; även t.ex. Karonen, *Patruunat ja poliitikot*; Karonen, "De finska borgarna", 265–283; Villstrand, "Stormakts-tidens politiska kultur"; Paloheimo, *Business life in pursuit of economic and political advantage*; Karonen, *Pohjoisen suurvalta*, 22–23.

- 16 Se t.ex. Palonen, *Tekstistä politiikkaan*, s. 19; Berndtson, *Politiikka tieteenä*, s. 27; Brown, "Political culture", s. 626; Nousiainen, *Suomen poliittinen järjestelmä*, s. 19; allmänt t.ex. Skuncke & Tandefelt (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol*; Karonen, *Pohjoinen suurvalta*, s. 20–22, 333; Gustafsson, "The conglomerate state"; Eng, *Det svenska väldet*; Gustafsson, "De överlappande pusslen".
- 17 Se t.ex. Melkersson, *Staten, ordningen och friheten*, s. 99, 102–103; Karonen, *Patruunat ja poliitikot*, kap. III.
- 18 Om det inledande skedet för Sveriges tvåkammerssystem och om internationell jämförelse med andra tvåkammerssystem, se främst Nilsson T., *Elitens svängrum*; Kurunmäki, *Representation, Nation and Time*; allmänt Carlsson, "Tvåkammarriksdagens första skede"; Stjernquist, "Riksdagen i vår tid".
- 19 Mylly, *Edustuksellisen kansanvallan läpimurto*, s. 34–35. Jfr Tuominen, *Suomen kansanedustuslaitoksen historia III*, s. 374–375.
- 20 Onni Pekonen (*Debating "the ABCs of Parliamentary Life"*) visar att finländarna diskuterade och var insatta i många former av internationell parlamentarism under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.
- 21 Om rättsvetarnas och historikernas skriftliga passiva motstånd under förtrycksåren, se t.ex. Klami, *Oikeustaistelijat*; Klami, *The Legalists*; Karonen & Rähä (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen*.
- 22 I synnerhet Vares, *Kuninkaan tekijät*; Vares, "Demokratian haasteet 1907–1919". Se även Ihalainen, "The 18th-century traditions of representation", s. 8–9, 14–15 och Ihalainen, *The Springs of Democracy*.
- 23 Soikkanen, *Kunnallinen itsehallinto*; Suodenjoki, *Kuriton suutari*; Östberg, "Att institutionalisera demokratin"; Östberg, Kjell, "Att institutionalisera en revolution"; Östberg, *Kommunerna och den svenska modellen*.
- 24 Jfr t.ex. Bonney, *The European dynastic states*; Bulst, "Rulers, Representative Institutions and their Members"; Harnesk, "Den svenska modellens tidigmoderna rötter?".
- 25 Jfr t.ex. Gustafsson, "The conglomerate state"; Eng, *Det svenska väldet*; Gustafsson, "De överlappande pusslen".
- 26 Frälsebönderna utestängdes visserligen från riksdagsarbetet redan i början av frihetstiden. Även den sociala ställningen för denna grupp försvagades under 1700-talet. Se t.ex. Katajala (ed.), *Northern Revolts*.
- 27 Om hur den politiska historiens forskningsområde utvidgats, se t.ex. verket Lövgren et al., *Svensk politisk historia*; Gustafsson, *Political Interaction*, s. 13; Hentilä, "Miksi vielä poliittista historiaa?"; Nilsson T., "Högern 1900–1940", s. 73; Stråth, *Sveriges historia*, s. 171.
- 28 Internationellt i synnerhet Charles Tillys många undersökningar.
- 29 Gustafsson, *Political Interaction*, s. 159–162.
- 30 De tidigare nämnda perspektiven koncentrerar sig emellertid främst på tiden före 1800-talet, och kan inte förväntas ge omfattande analyser av undersökningsperioden i detta kapitel.
- 31 Om militärstatsperspektivet, se t.ex. Lindegren, "The Swedish 'Military State'"; Nilsson S. A., *De stora krigens tid*; Ericsson, *Stora nordiska kriget förklarar*. Om interaktionsperspektivet, se främst Österberg, "Svenska lokalsamhällen i förändring"; Österberg, "Folklig mentalitet och statlig makt", i synnerhet

- s. 84–85; Österberg, ”Vardagens sträva samförstånd”; Villstrand, *Sveriges historia*. Också t.ex. Lindström, ”Om konsten att inte säga nej”, i synnerhet s. 236–237; Ericsson, ”Mordet på fogden Wahrenberg”, s. 257–260; Karonen, *Pohjoinen suurvalta*, s. 22 och litteraturen i not 15. Ett viktigt bidrag som tidigt förenade dessa modeller i 1700-talsforskningen är Gustafsson, *Political Interaction*, i synnerhet s. 159–162.
- 32 T.ex. genomförde Dankward Rustow, som utvecklade transitionsteorin, empiriska undersökningar i Sverige under 1950- och 1960-talen. T.ex. ”Sweden’s Transition to Democracy” och ”Transitions to Democracy”, s. 337–363; Premfors, *Sveriges demokratisering*, s. 3–4, 7–8. Om demokratins ”tredje våg” från 1970-talet till början av 1990-talet, se t.ex. Huntington, *The Third Wave*; Rueschemeyer, Huber Stephens & Stephens, *Capitalist Development and Democracy*. Komprimerat om teorierna, se Karvonen, *Demokratisering*, i synnerhet kap. 5 om transitionsteorin. Om utvecklingen under 1990- och 2000-talen, se t.ex. Rueschemeyer, ”Democratization”.
- 33 Pye, ”Political culture”, s. 965–969.
- 34 I kapitlet beaktas all adlig ”representation”, eftersom ståndets ”överhuvud”, dvs. varje adelssläkts huvudman, inte alltid kunde delta utan i stället kunde ge fullmakt åt någon i en annan adelssläkt eller åt en yngre representant i den egna släkten att agera med släktens mandat.
- 35 Under de sista egentliga ståndslantdagarna åren 1904–1905 hade representanternas antal stigit till hela 383, varav över hälften av alla bestod av adelssläkternas representanter (N = 203). Borgarståndets medlemmar stod för nästan en femtedel av alla representanter (N = 73). Prästerskapets (N = 48) och böndernas (N = 59) representanter var färre. Mylly, *Edustuksellisen kansanvallan läpimurto*, s. 37–42.
- 36 Antalet röstberättigade i bondeståndet beräknades i början av 1900-talet vara ungefär 100 000 personer, dvs. drygt 4 procent av invånarantalet i landskommunerna. Mylly, *Edustuksellisen kansanvallan läpimurto*, s. 40.
- 37 T.ex. Mylly, *Edustuksellisen kansanvallan läpimurto*, s. 284.
- 38 Vallinder, *I kamp för demokratin*; Lewin, *Ideologi och strategi*, s. 83–84; Premfors, *Sveriges demokratisering*, s. 39; Stenlås, ”Demokratins vedersakare?”, s. 56 (cit. 61, 64; Nilsson T., ”Högern 1900–1940”, s. 74.
- 39 Här har i likhet med Max Engman (*Språkfrågan*, s. 24) begreppet ”finsksinnad” valts i stället för det ofta använda begreppet ”fennoman”.
- 40 T.ex. Jutikkala, ”Säätiedustuslaitoksen kokoonpano, työmuodot ja valtuudet”; Mylly, *Edustuksellisen kansanvallan läpimurto*, s. 41; Sulkunen, ”Suomalaisten naisten äänioikeus”.
- 41 T.ex. Östberg, ”Demokratiskt genombrott med förhinder”; Ohlander, ”Mina herrar!”, bilaga tabell 1.
- 42 För sammandrag om Sverige, se Stråth, *Sveriges historia*, kap. ”Kungamakt mot folkmakt” och litteraturöversikten över temat, s. 661–662.
- 43 T.ex. Andræ, *Revolt eller reform*; Premfors, *Sveriges demokratisering*, s. 42; Stenlås, ”Demokratins vedersakare?”, s. 63–68. Om de finländska företagsledarnas situation vid övergången till enkammarlantdag, se Karonen, *Patruunat ja poliitikot*.
- 44 Edwin Linkomies är tills vidare Finlands enda statsminister som också var
- 94 Demokratins drivkrafter

professor. Hans period som ledare för Finlands regering tog slut i augusti 1944. I Sverige hade motsvarande utveckling inträffat redan lite tidigare. Finlands affärsliv var i praktiken inte alls representerat av lantdagsledamöter under enkammarlandtdagens tid. Eskola, "Valtiollinen korkeakoulu- ja tiedepolitiikka", s. 67.

- 45 Om medborgarförtroendet och förlusten av detsamma i Sverige och Finland, se Karonen, "Kansalaisluottamus ja sen menettäminen"; Soikkanen, *Kohti kansan valtaa*; Kekkonen, *Suomen oikeuskulttuurin suuri linja*; Mylly, *Edustuksellisen kansanvallan läpimurto*; Jyränki, "Kansanedustuslaitos ja valtiosääntö"; Koskinen, "... ja lisäksi tuomitaan menettämään sotilasarvonsa". Om stadganden i 1864 års strafflag i Sverige, se t.ex. 1864 års strafflag (<http://wisberg.se/wisberg.se/pdf/strafflagen1864.pdf>).
- 46 Senast fr.o.m. 1930-talet förändrades situationen och finländarna började också själva betona "den nordiska demokratin" i både tal och skrift. Kurunmäki & Strang (eds.), *Rhetorics of Nordic Democracy*. Om att finländarna – åtminstone retoriskt – stod utanför de demokratiska västländerna, se t.ex. Karonen & Roitto, "Demokratia-käsitteen muutokset".
- 47 Regenten hade länge anmärkningsvärt stort politiskt och samhälleligt inflytande i båda länderna. Redan under medeltiden då valkonungens grundlagsenliga position var svag, kunde regenten och i synnerhet den "svenska" riksföreståndaren vädja till folket och därför i praktiken skaffa sig mer makt än lagen och hans principiella position föreskrev. Ända fram till slutet av 1500-talet kunde regenterna möta folket på torgen eller marknaderna och upplysa dem om politiska sanningar, samtidigt som de öppet bad marknads- eller tingsallmogen att stöda dem. Med andra ord ser man också här konkret vilken betydelse öppenhet har för det politiska rummet och hur viktigt det är att regenten är tillgänglig. De reformer gällande förvaltnings- och rättsväsende som genomfördes i början av stormaktstiden medförde att politiken konkret förflyttades "bort från torgen" och i stället bedrevs inomhus. Då började man kräva att beslut som gällde alla stånd och socialgrupper skulle följas. Därför fattades riksomfattande beslut nästan uteslutande under riksdagarna, vilket visar att systemet hade etablerat sig. Se t.ex. Österberg, "Folklig mentalitet och statlig makt", s. 95; Karonen, *Pohjoisen suurvalta*, passim.
- 48 Sjäodell, "Kungamakt och aristokrati". Gällande diskussionen kring en finsk kung och folket, se t.ex. Ahtiainen & Tervonen, "Muokattavia alamaisia vai ajattelevia kansalaisia?", s. 320 som tar upp Topelius synsätt i romanen *Planeternas skyddslingar*.
- 49 Lagerroth, *Frihetstidens författning*; Lagerroth, *Sveriges riksdag 6*; Lagerroth, *Levande och dött*. Se även Sjäodell, "Kungamakt och aristokrati"; Sjäodell, "Det historiografiska 1930-talslandskapet". Historieprofessorn Eino Jutikkala verkar i praktiken ha varit den enda forskare i Finland som före 1980-talet förstod Lagerroths grundtanke. Jutikkala hänvisade i boken *Suomen historian käsikirja* (under rubriken "Frihetstiden") till dennes tolkningar. Övriga professorer som satte ihop allmänna översikter under 1900-talet nöjde sig med att göra ett allmänt omnämnande eller lät bli att hänvisa till Lagerroth.
- 50 T.ex. Malmström, *Sveriges politiska historia*. Om historiografen, se Sjäodell, "Kungamakt och aristokrati" och Valentin, *Frihetstiden inför eftervärlden*.

- Under slutet av 1900-talet har eran vanligtvis betraktats som en positiv tidsperiod, även om ståndens missbruk inte sopades under mattan, se t.ex. Metcalf, "Frihetstidens riksdag (1719–1772)". Jfr också t.ex. Ihalainen, *Protestant Nations Redefined*; Ihalainen, *Agents of the People*; Ihalainen, "The 18th-century traditions of representation". För ett kritiskt perspektiv på finländska forskare och politiska opinionsbildare under 1800-talet och början av 1900-talet, se t.ex. Tikka & Karonen, "Säätyjen edustajat, parlamentarismen puolustajat", s. 231–233 och litteraturen som nämns där.
- 51 T.ex. Lewin, *Ideologi och strategi*, s. 124–125, 140–141; Nilsson T., "Högern 1900–1940", s. 71, 76, 79.
 - 52 Tuominen, *Suomen kansanedustuslaitoksen historia* III, s. 200–202, 371–372; Lilius, "Säätyvaltiopäivien työmuodot", s. 245–247, 254, 262, 269–271; Karonen, *Patruunat ja poliitikot*.
 - 53 Under autonomin sammanträdde lantdagen årligen endast åren 1911–1913. Se t.ex. Reuterskiöld, "Riksdagssessioner och kammarplena efter 1866", s. 138–158, om antalet motioner/petitioner, s. 148–149. Om Finlands situation under ständslantdagarnas slutskede, se Tuominen, "Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta", s. 219, 229, 371–372.
 - 54 T.ex. Stenlås, "Demokratins vedersakare?", s. 56.
 - 55 Tommila, *Suuri adressi*; Tuominen, "Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta", t.ex. s. 280.
 - 56 T.ex. Pollari et al., "Alamaisjärjestyksen konkurssi ja avoin tulevaisuus", s. 54–56, 73; Tikka, *Kun kansa leikki kuningasta*; Engman, *Språkfrågan*. Om politiskt våld, se Uola, "Seinä vanden vain!", s. 13–21; Keskisarja, *Väepeli T:n tapaus ja muita kertomuksia*, s. 85–133
 - 57 T.ex. Haapala et al. (toim.), *Kansa kaikkivaltias*; Tikka, *Kun kansa leikki kuningasta*; Schiller, *Storstrejken 1909*; Lundkvist, *Folkrörelserna i det svenska samhället*, s. 197–198.
 - 58 T.ex. Alapuro, "The construction of the voter in Finland", s. 41–64; Alapuro & Stenius, "Kansanliikkeet loivat kansakunnan"; Lundkvist, *Folkrörelserna i det svenska samhället*, s. 202, 205–212, 223.
 - 59 Sammanfattat i t.ex. Lewin, *Ideologi och strategi*, s. 40–41; Carlsson, "Tvåkammarriksdagens första skede", s. 224–227, 235; Stjernquist, "Riksdagen i vår tid", s. 246–247; Stenlås, "Demokratins vedersakare?", s. 57; Mickelsson, *Suomen puolueet*.
 - 60 Stjernquist, "Riksdagen i vår tid", s. 245.
 - 61 Premfors, *Sveriges demokratisering*, s. 16. Understreckningen finns i originalet.
 - 62 Onni Pekonen (*Debating "the ABCs of Parliamentary Life"*) betonar att den finländska parlamentarismen under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet främst verkar ha tagit sig uttryck i förfaringsätt: det var viktigt att använda en viss sorts diskussionspraxis och ordformer samt fatta beslut enligt angivna och reglerade processer under lantdagarna.
 - 63 T.ex. Kurunmäki, "Rhetoric against Rhetoric".
 - 64 Som kapitlet "Geopolitik och identitet 1890–1930" av Roitto, Karonen och Ojala i detta verk visar var Sveriges och Finlands geopolitiska utgångspunkter rätt likartade, medan Sverige under undersökningsperioden hade ett rejält försprång gentemot Finland ur ett internationellt och inhemskt ekonomiskt

- perspektiv (Ojala, Roitto & Karonen, "Tillväxt och demokrati. Om ekonomins politiska långtidseffekter" i detta verk).
- 65 I sig försöker vi inte här argumentera för att alla stater borde genomgå samma förändringar och/eller i samma kronologiska eller tematiska ordning, men dessa argument har ofta använts – visserligen utan att direkt jämföra saker och ting med varandra – för att visa att Finland hamnat på efterkälken i förhållande till Sverige eller övriga Norden. Se även Jutikkala, *Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria*, s. 156–158.
- 66 Haapala, *Kun yhteiskunta hajosi*. Se även Ihalainen, *The Springs of Democracy*.
- 67 Savolainen, "Keskusvirastot, virastot ja laitokset 1809–1917", s. 324–326; Savolainen (red.), *Vår förvaltning*, s. 196 (citat Raimo Savolainen), 198; Herlitz, *Grunddragen av det svenska statskickets historia*, s. 209, 271–272; Larsson, "Regeringens och regeringskansliets organisationsstruktur", s. 138, 141.
- 68 Tiuhonen & Ylikangas, *Virka valta kulttuuri*, s. 197, 199; Savolainen, "Keskusvirastot, virastot ja laitokset 1809–1917", s. 324–326.
- 69 Lewin, *Ideologi och strategi*, s. 151, 153.

- Åmark, Klas, *Vem styr marknaden? Facket, makten och marknaden 1850–1990*, Stockholm: Tiden 1994.
- Östberg, Kjell, *1968 när allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna*, Stockholm: Norstedts 2002.
- Östberg, Kjell & Jenny Andersson, *Sveriges historia 1965–2012*, Stockholm: Norstedts 2012.
- Österberg, Mirja, *Socialism, nation, folkvälde. Norden och fosterlandet som strategi för K.-A. Fagerholm och finländsk socialdemokrati 1930–1950*, manuskript till doktorsavhandling våren 2016.
- Østergård, Uffe, "Lutheranismen og den universelle velfærdsstat", J. H. Schiørring (red.), *Kirken og velfærdsstaten*, København: Anis Forlag 2005.
- Östling, Johan, *Nazismens sensmoral. Svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning*, Stockholm: Atlantis 2008.

**PETRI KARONEN, MATTI ROITTO & JARI OJALA:
POLITISKA KULTURER 1430–1930, s. 65–98**

Tryckta källor

- 1864 års strafflag, <http://wisberg.se/wisberg.se/pdf/strafflagen1864.pdf> (hämtad 19.11.2017).
- Pääpiirteet Suomen väestötilastosta vuosina 1750–1890* (1899), http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/67354/vara29_1_1750-1890.pdf?sequence=1 (hämtad 19.11.2017).
- Serien *Historisk statistik för Sverige*, Stockholm: Statistiska centralbyrån, http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Historisk-statistik/Digitaliserat---Statistik-efter-serie/Serien-Historisk-statistik-for-Sverige/, (Svensk historisk statistik I, hämtad 19.11.2017).
- Historisk statistik för Sverige. Statistiska översiktstabeller utöver i del I och II publicerade t.o.m. år 1950*, Stockholm: Statistiska centralbyrån 1960, http://www.scb.se/Grupp/Hitta_statistik/Historisk_statistik/_Dokument/Statistiska-oversiktsabeller-utover-i-del-I-och-del-II-publicerade-tom-ar-1950.pdf (hämtad 19.11.2017).

Databaser

- Suomen talouselämän vaikuttajat, <https://www.kansallisbiografia.fi/talous-vaikuttajat>

Litteratur

- Ahtiainen, Pekka & Jukka Tervonen, "Muokattavia alamaisia vai ajattelevia kansalaisia? Kansa historioitsijoiden silmin", *Historiallinen Aikakauskirja* 90, 1992:4.

- Alapuro, Risto, "The construction of the voter in Finland, c. 1860–1907", Pasi Ihalainen, Kari Palonen & Tuija Pulkkinen (eds.), *Redescriptions. Yearbook of political thought and conceptual history* 10, Münster: LIT 2006, s. 41–64.
- Alapuro, Risto & Henrik Stenius, "Kansanliikkeet loivat kansakunnan", Risto Alapuro et al. (toim.), *Kansa liikkeessä*, Helsinki: Kirjayhtymä 1987.
- Almond, Gabriel & Sidney Verba, *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press 1963.
- Andræ, Carl Göran, *Revolt eller reform. Sverige inför revolutionerna i Europa 1917–1918*, Stockholm: Carlsson 1998.
- Aronsson, Peter, *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandsocknar, 1680–1850*, Bibliotheca Historica Lundensis 72, Lund: Lunds universitet 1992.
- Aronsson, Peter, "Swedish Rural Society and Political Culture. The Eighteenth- and Nineteenth-Century Experience", *Rural History* 3, 1992:1.
- Aston, Nigel, "Patriotism, Pressmen and Political Culture in the French Revolution", *Historical Journal* 33, 1990:4.
- Baker, Keith Michael, "Introduction", Keith Michael Baker (ed.), *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture. Volume 1: The Political Culture of the Old Regime*, Oxford: Pergamon 1987.
- Baker, Keith Michael, *Inventing the French Revolution. Essays on French Political Culture in the Eighteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press 1990.
- Berndtson, Erkki, *Politiikka tieteenä. Johdatus valtio-opilliseen ajatteluun*, Helsinki: Edita 1993.
- Bonney, Richard, *The European dynastic states 1494–1660*, The Short Oxford history of the modern world, Oxford: Oxford University Press 1991.
- Brown, Archie, "Political culture", Adam Kuper & Jessica Kuper (eds.), *The Social Science Encyclopedia*, 2:a uppl., London: Routledge 1996.
- Bulst, Neithard, "Rulers, Representative Institutions and their Members as Power Elites: Rivals or Partners?", Wolfgang Reinhard (ed.), *Power Elites and State Building. The Origins of the Modern State in Europe, 13th to 18th Centuries*, Oxford: Clarendon Press 1996.
- Carlsson, Sten, "Tvåkammarriksdagens första skede (1867–1921)", Nils Stjernquist (red.), *Riksdagen genom tiderna*, Stockholm: Sveriges Riksdag, Riksbankens Jubileumsfond 1985.
- Dahl, Robert A., *On democracy*, New Haven: Yale University Press 1998.
- Eng, Torbjörn, *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Studia Historica Upsaliensia 201, Uppsala: Uppsala universitet 2001.
- Engman, Max, *Ett långt farväl. Finland mellan Sverige och Ryssland efter 1809*, Stockholm: Atlantis 2009.
- Engman, Max, *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 702:3, Helsingfors 2016.
- Engman, Max & Nils Erik Villstrand (red.), *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 715, Helsingfors, Stockholm: SLS, Atlantis 2008.
- Ericsson, Peter, "Mordet på fogden Wahrenberg. Väldsam interaktion mellan stat och lokalsamhälle i Karl XII:s Sverige", Peter Ericsson et al. (red.), *Allt på ett*

- bräde. *Stat, ekonomi och bondeoffer. En vänbok till Jan Lindegren*, *Studia Historica Upsaliensia* 249, Uppsala: Uppsala universitet 2013.
- Ericsson, Peter, *Stora nordiska kriget förklarar. Karl XII och det ideologiska tilltalet*, *Studia Historica Upsaliensia* 202, Uppsala: Uppsala universitet 2002.
- Ericsson, Peter et al. (red.), *Allt på ett bräde. Stat, ekonomi och bondeoffer. En vänbok till Jan Lindegren*, *Studia Historica Upsaliensia* 249, Uppsala: Uppsala universitet 2013.
- Eskola, Seikko, ”Valtiollinen korkeakoulu- ja tiedepolitiikka 1900-luvulla”, Päiviö Tommila & Aura Korppi-Tommola (toim.), *Suomen tieteen vaiheet*, Helsinki: Yliopistopaino, Tieteellisten Seurain valtuuskunta 2003.
- Granlund, John, ”Disting”, *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid III*, Helsingfors: Akademiska Bokhandeln 1958.
- Gustafsson, Harald, ”The conglomerate state. A perspective on state formation in early modern Europe”, *Scandinavian Journal of History* 23, 1998:3–4.
- Gustafsson, Harald, ”De överlappande pusslen. Om partikularistiska och multi-etniska konglomeratstater i det tidigmoderna Europa”, Max Engman & Nils Erik Villstrand (red.), *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 715, Helsingfors, Stockholm: SLS, Atlantis 2008.
- Gustafsson, Harald, *Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States*, Lund: Studentlitteratur 1994.
- Haapala, Pertti, *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*, Helsinki: Painatuskeskus 1995.
- Haapala, Pertti et al. (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*, Helsinki: Teos 2008.
- Habermas, Jürgen, *Borgerlig offentlighet. Kategorierna ”privat” och ”offentligt” i det moderna samhället*, 4:e, rev. uppl., Moderna klassiker, Lund: Arkiv 2003.
- Hadenius, Stig, *Fosterländsk unionspolitik. Majoritetspartiet, regeringen och unionsfrågan 1888–1899*, *Studia Historica Upsaliensia* 13, Uppsala: Uppsala universitet 1964.
- Halila, Aimo, ”Porvoon valtiopäivät ja autonomian alkuaika”, *Suomen kansanedustuslaitoksen vaiheet 1850-luvun puoliväliin. Suomen kansanedustuslaitoksen historia I*, Helsinki: Eduskunta 1962.
- Harnesk, Börje, ”Den svenska modellens tidigmoderna rötter?”, *Historisk Tidskrift* 122, 2002:1.
- Hentilä, Seppo, ”Miksi vielä poliittista historiaa?”, Seppo Hentilä & Timo Turja (toim.), *Poliittinen historia, Suomi ja muut*, Oulu: Pohjoinen 1991.
- Herlitz, Nils, *Grunddragen av det svenska statskickets historia*, 6:e uppl., Stockholm: Norstedt & Söner 1967.
- Huntington, Samuel P., *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, Oklahoma: University of Oklahoma 1991.
- Ihalainen, Pasi, ”The 18th-century traditions of representation in a new age of revolution. History politics in the Swedish and Finnish parliaments, 1917–1919”, *Scandinavian Journal of History* 40, 2015:1.
- Ihalainen, Pasi, *Agents of the People. Democracy and Popular Sovereignty in British and Swedish Parliamentary and Public Debates, 1734–1800*, Studies in the History of Political Thought. Volume 4, Leiden: Brill 2010.

- Ihalainen, Pasi, *Protestant Nations Redefined. Changing Perceptions of National Identity in the Rhetoric of the English, Dutch and Swedish Public Churches, 1685–1772*, Studies in Medieval and Reformation Traditions 109, Leiden: Brill 2005.
- Ihalainen, Pasi, *The Springs of Democracy. National and Transnational Debates on Constitutional Reform in the British, German, Swedish and Finnish Parliaments, 1917–1919*, Studia Fennica Historica 24, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2017.
- Innes, Joanna, "Representative Histories. Recent Studies of Popular Politics and Political Culture in Eighteenth and Early Nineteenth-Century England", *Journal of Historical Sociology* 4, 1991:2.
- Jansson, Torkel, *Riksprängningen som kom av sig. Finsk-svenska gemenskaper efter 1809*, Stockholm: Atlantis 2009.
- Jary, David & Julia Jary (eds.), *Collins Dictionary of Sociology*, 2:a uppl., Glasgow: HarperCollins 1995.
- Johnson, Allan G., *The Blackwell Dictionary of Sociology. A User's Guide to Sociological Language*, Cornwall: Wiley-Blackwell 1995.
- Julkunen, Martti, "Tutkimusprosessi", Timo Soikkanen (toim.), *Poliittisen historian tutkimusopas*, Turun yliopisto. Poliittinen historia C: 24, Turku: Turun yliopisto 1986.
- Jutikkala, Eino, *Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria*, Porvoo: WSOY 1965.
- Jutikkala, Eino, "Säätiedustuslaitoksen kokoonpano, työmuodot ja valtuudet", *Suomen kansanedustuslaitoksen historia IV*, Helsinki: Eduskunta 1974.
- Jutikkala, Eino, "Vapaudenaika", Arvi Korhonen (toim.), *Suomen historian käsikirja I*, Suomen tiedettä 1:1, Porvoo: WSOY 1949.
- Jyränki, Antero, "Kansanedustuslaitos ja valtiosääntö 1906–2005", *Suomen eduskunta 100 vuotta* 2, Helsinki: Edita 2006.
- Karonen, Petri, "De finska borgarna och begreppet 'Finland'. Om borgarståndet och dess krav på ständertidens riksdagar", Max Engman & Nils Erik Villstrand (red.), *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 715, Helsingfors, Stockholm: SLS, Atlantis 2008.
- Karonen, Petri, "Kansalaisluottamus ja sen menettäminen seurauksineen" (manuskript 2017).
- Karonen, Petri, *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajien taloudellinen ja yhteiskunnallinen toiminta Suomessa 1600–1920*, Historiallisia Tutkimuksia 217, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.
- Karonen, Petri, *Pohjoisen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014.
- Karonen, Petri & Matti Roitto, "Demokratia-käsitteen muutokset 1800- ja 1900-luvulla" (manuskript 2017).
- Karonen, Petri & Antti Räihä (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*, Historiallisia Tutkimuksia 267, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014.
- Karvonen, Lauri, *Demokratisering*, Lund: Studentlitteratur 1997.
- Katajala, Kimmo (ed.), *Northern Revolts. Medieval and Early Modern Peasant Unrest*

- in the Nordic Countries, *Studia Fennica Historica* 8, Helsinki: Finnish Literature Society 2004.
- Kekkonen, Jukka, *Suomen oikeuskulttuurin suuri linja. Suomalainen lakimiesyhdistys 100 vuotta*, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. C-sarja 32, Helsinki 1998.
- Keskisarja, Teemu, *Vääpeli T:n tapaus ja muita kertomuksia suomalaisesta terroristista*, Jyväskylä: Atena 2010.
- Klami, Hannu Tapani, *The Legalists. Finnish Legal Science in the Period of Autonomy 1809–1917*, The History of Learning and Science in Finland 1828–1918, 2, Helsinki: Societas Scientiarum Fennica 1981.
- Klami, Hannu Tapani, *Oikeustaistelijat*, Helsinki: WSOY 1977.
- Koskinen, Jussi, ”... ja lisäksi tuomitaan menettämään sotilasarvonsa”. *Rikoslain 2 luvun 14A §:ää (L 21.4.1995/578) koskeva oikeustieteellinen tutkimus*, Acta Universitatis Lapponiensis 207, Rovaniemi: Lapin yliopisto 2011.
- Koskinen, Seppo et al., *Suomen väestö*, Helsinki: Gaudeamus 2007.
- Kurunmäki, Jussi, *Representation, Nation and Time. The Political Rhetoric of the 1866 Parliamentary Reform in Sweden*, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 170, Jyväskylä: University of Jyväskylä 2000.
- Kurunmäki, Jussi, ”Rhetoric against Rhetoric. Swedish Parliamentarism and the Interwar Crisis of Democracy”, Kari Palonen, José María Rosales & Tapani Turkka (eds.), *The politics of dissensus. Parliament in debate*, Santander [Madrid]: Cantabria University Press, McGraw-Hill Interamericana de España 2014.
- Kurunmäki, Jussi & Johan Strang (eds.), *Rhetorics of Nordic Democracy*, *Studia Fennica Historica* 17, Helsinki: Finnish Literature Society 2010.
- Lagerroth, Fredrik, *Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia*, Stockholm: Bonnier 1915.
- Lagerroth, Fredrik, *Levande och dött i frihetstidens statskick. En principutredning, Det levande förflutna*. Svenska Historiska Föreningens Folkskrifter 10, Stockholm: Geber 1947.
- Lagerroth, Fredrik, *Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning. Band 6: Frihetstidens maktägande ständer 1719–1772*, Stockholm: Sveriges riksdag 1934.
- Landberg, Georg, *Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning. Band 7: Den svenska riksdagen under den gustavianska tiden*, Stockholm: Sveriges riksdag 1932.
- Larsson, Torbjörn, ”Regeringens och regeringskansliets organisationsstruktur, berednings- och beslutsformer under 150 år”, *Att styra riket. Regeringskansliet 1840–1990. Departementshistoriekommittén*, Uddevalla: Allmänna Förlaget 1990.
- Leith, James A., ”The French Revolution: The Origins of a Modern Liberal Political Culture?”, *Journal of the Canadian Historical Association* 2, 1991:1.
- Lewin, Leif, *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*, Stockholm: Norstedts 1984.
- Lilius, Patrik, ”Säätövaltiopäivien työmuodot. Säätöedustuslaitoksen kokoonpano, työmuodot ja valtuudet”, *Suomen kansanedustuslaitoksen historia IV*, Helsinki: Eduskunta 1974.
- Lindgren, Jan, ”The Swedish 'Military State', 1560–1720”, *Scandinavian Journal of History* 10, 1985:4.

- Lindström, Dag, "Om konsten att inte säga nej. Kungliga resolutioner på städers besvär under 1680-talet", Peter Ericsson et al. (red.), *Allt på ett bräde. Stat, ekonomi och bondeoffer. En vänbok till Jan Lindegren*, Studia Historica Upsaliensia 249, Uppsala: Uppsala universitet 2013.
- Lundkvist, Sven, *Folkkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920*, Studia Historica Upsaliensia 85, Uppsala: Uppsala universitet 1977.
- Lönnroth, Erik, *Från svensk medeltid. Kyrkofurstar och riksbbyggare i frihetskamp och ekonomisk maktsträvan från vikingatid till Gustav Vasa*, Stockholm: Aldus/Bonniers 1959.
- Lövgren, Britta et al., *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturoversikt*, Brytpunkt, Stockholm: Humanistisk-samhällvetenskapliga forskningsrådet 1993.
- Malmström, Carl Gustaf, *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772*, 1–6, 2:a, rev. uppl., Stockholm: Norstedts 1893–1901.
- Marshall, Gordon (ed.), *The Concise Oxford Dictionary of Sociology*, Oxford: Oxford University Press 1994.
- Meinander, Henrik, "Ryska tiden i dag. En forskningsöversikt", Nina Edgren-Henrichson et al. (red.), *I trädgården, i biblioteket, i världen. Festskrift till Rainer Knapas den 19 februari 2006*, Helsingfors, Stockholm: Söderströms, Atlantis 2006.
- Melkersson, Martin, *Staten, ordningen och friheten. En studie av den styrande elitens syn på statens roll mellan stormaktstiden och 1800-talet*, Studia Historica Upsaliensia 184, Uppsala: Uppsala universitet 1997.
- Metcalfe, Michael F., "Frihetstidens riksdag (1719–1772)", *Riksdagen genom tiderna*, Stockholm: Sveriges Riksdag, Riksbankens Jubileumsfond 1985.
- Mickelsson, Rauli, *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*, Tampere: Vastapaino 2007.
- Mylly, Juhani, *Edustuksellisen kansanvallan läpimurto. Suomen eduskunta 100 vuotta 1*, Helsinki: Edita 2006.
- Mylly, Juhani, *Traditio, järjestelmä, symbolit. Tutkielmia Suomen poliittisesta kulttuurista 1800- ja 1900-luvuilta*, Turun yliopiston julkaisuja. C: 76, Turku: Turun yliopisto 1989.
- Möller, Tommy, *Svensk politisk historia 1809–1975*, Lund: Studentlitteratur 2008.
- Nevakivi, Jukka, Seppo Hentilä & Lauri Haataja, *Poliittinen historia. Johdatus tutkimukseen*, Helsinki: Finn Lectura 1993.
- Nilsson, J. E., "Borgarståndet", Fredrik Lagerroth, J. E. Nilsson & Ragnar Olsson, *Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning. Band 5: Frihetstidens maktägande ständer 1719–1772, del 1*, Stockholm: Sveriges riksdag 1934.
- Nilsson, Sven A., *De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*, Studia Historica Upsaliensia 161, Uppsala: Uppsala universitet 1990.
- Nilsson, Torbjörn, *Elitens svängrum. Första kammaren, staten och moderniseringen 1867–1886*, Acta Universitatis Stockholmiensis 50, Stockholm: Stockholms universitet 1994.
- Nilsson, Torbjörn, "Högern 1900–1940. En historisk vandring mot demokrati", *Rösträtten 80 år*, Stockholm: Justitiedepartementet 2001.
- Nousiainen, Jaakko, *Suomen poliittinen järjestelmä*, Helsinki: WSOY 1998 [1959].
- Nousiainen, Jaakko, "Suomen poliittinen kulttuuri", *Politiikka* 25, 1983:1.

- Ohlander, Ann-Sofie, ”Mina herrar!’ Mansrepresentationen i Sveriges riksdag”, *Rösträtten 80 år*, Stockholm: Justitiedepartementet 2001.
- Paloheimo, Maare, *Business life in pursuit of economic and political advantages in early-nineteenth-century Finland*, Jyväskylä studies in humanities 195, Jyväskylä: University of Jyväskylä 2012.
- Palonen, Kari, *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 1988.
- Pekonen, Onni, *Debating ”the ABCs of Parliamentary Life”. The Learning of Parliamentary Rules and Practices in the Late Nineteenth-Century Finnish Diet and the Early Eduskunta*, Jyväskylä studies in education, psychology and social research 505, Jyväskylä: University of Jyväskylä 2014.
- Pitkänen, Kari, ”Väestörakenteen muuttuminen ja väestönkehitys”, *Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi*, Helsinki: Tammi 1980.
- Pollari, Mikko et al., ”Alamaisjärjestyksen konkurssi ja avoin tulevaisuus”, Pertti Haapala et al. (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*, Helsinki: Teos 2008.
- Premfors, Rune, *Sveriges demokratisering. Ett historiskt-institutionalistiskt perspektiv*, SCORE Rapportserie 1999:3, Stockholm: SCORE 1999.
- Pye, Lucian W., ”Political culture”, Seymour Martin Lipset (ed.), *The Encyclopedia of Democracy. Vol. III*, Washington D.C.: CQ Books 1995.
- Renvall, Pentti, ”Ruotsin vallan aika”, *Suomen kansanedustuslaitoksen vaiheet 1850-luvun puoliväliin. Suomen kansanedustuslaitoksen historia I*, Helsinki: Eduskunta 1962.
- Reuterskiöld, C. A., ”Riksdagssessioner och kammarplena efter 1866”, C. A. Reuterskiöld & Einar J:son Thulin, *Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning. Band 10: Riksdagssessioner och kammarplena efter 1866*, Stockholm: Sveriges riksdag 1935.
- Rosén, Jerker, ”Landsting”, *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid. Band X*, Helsingfors: Akademiska Bokhandeln 1965.
- Rueschmeyer, Dietrich, ”Democratization”, Edwin Amenta, Kate Nash & Alan Scott (eds.), *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology*, London: Blackwell 2012.
- Rueschmeyer, Dietrich, Evelyne Huber Stephens & John D. Stephens, *Capitalist Development and Democracy*, Chicago: University of Chicago Press 1992.
- Rustow, Dankward, ”Sweden’s Transition to Democracy. Some Notes toward a Genetic Theory”, *Scandinavian Political Studies* 6, 1971:A6.
- Rustow, Dankward, ”Transitions to Democracy. Toward a Dynamic Model”, *Comparative Politics* 2, 1970:3.
- Savolainen, Raimo, ”Keskusvirastot, virastot ja laitokset 1809–1917”, Raimo Savolainen (päätoim.), *Suomen keskushallinnon historia 1809–1996*, Helsinki: Edita 1996.
- Savolainen, Raimo (red.), *Vår förvaltning. Nationen växer fram 1809–2009*, [Helsingfors]: Edita 2010.
- Schiller, Bernt, *Storstrejken 1909. Förhistoria och orsaker*, Studia Historica Gothoburgensia IX, Göteborg: Akademiförlaget 1967.
- Sjödell, Ulf, ”Det historiografiska 1930-talslandskapet i Sverige”, *Lychnos. Lärdomshistoriska Samfundets Årsbok 1981–1982*.

- Sjödell, Ulf, ”Kungamakt och aristokrati i svensk 1900-talsdebatt. En studie i dualistisk historiesyn”, *Historisk Tidskrift* nr 1, 1965.
- Skuncke, Marie-Christine & Henrika Tandefelt (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 649, Stockholm, Helsingfors: SLS, Atlantis 2003.
- Sköld, Lars & Arne Halvarson, ”Riksdagens sociala sammansättning under hundra år”, *Samhälle och riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning utgiven i anledning av tvåkammarriksdagens 100-åriga tillvaro*, Almqvist & Wiksell: Stockholm 1966.
- Soikkanen, Hannu, *Kohti kansan valtaa. 1: 1899–1937. Suomen Sosialidemokratian Puolue 75 vuotta*, Helsinki: SDP 1975.
- Soikkanen, Hannu, *Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia*, Helsinki: Maalaiskuntien liitto 1966.
- Stenlås, Niklas, ”Demokratins vedersakare? Högerens kamp för och emot demokrati”, *Rösträtten 80 år*, Stockholm: Justitiedepartementet 2001.
- Stjernquist, Nils, ”Riksdagen i vår tid: perioden från 1921”, Nils Stjernquist (red.), *Riksdagen genom tiderna*, Stockholm: Sveriges Riksdag, Riksbankens Jubileumsfond 1985.
- Stråth, Bo, *Sveriges historia 1830–1920*, Stockholm: Norstedts 2012.
- Sulkunen, Irma, ”Suomalaisten naisten äänioikeus kansainvälisessä kehityksessä”, Irma Sulkunen, Maria Lähteenmäki & Aura Korppi-Tommola, *Naiset eduskunnassa. Suomen eduskunta 100 vuotta 4*, Helsinki: Edita 2006.
- Suodanjoki, Sami, *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämmäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*, Bibliotheca Historica 129, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010.
- Thomson, Michael, Richards Ellis & Aaron Wildavsky, ”Political Cultures”, Mary Hawkesworth & Maurice Kogan (eds.), *Encyclopedia of government and politics I*, London: Routledge 1992.
- Tiihonen, Seppo & Heikki Ylikangas, *Virka valta kulttuuri. Suomalaisen hallinto-kulttuurin kehitys*, Helsinki: VAPK-kustannus/Valtionhallinnon kehittämiskeskus 1992.
- Tikka, Marko, *Kun kansa leikki kuningasta. Suomen suuri lakko 1905*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1247/Tieto, Helsinki 2009.
- Tikka, Marko & Petri Karonen, ”Säätyjen edustajat, parlamentarismien puolustajat”, Petri Karonen & Antti Rähä (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*, Historiallisia Tutkimuksia 267, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014.
- Tommila, Päiviö, *Suomen autonomian synty 1808–1819*, Helsinki: Edita 2008.
- Tommila, Päiviö, *Suuri adressi*, Helsinki: WSOY 1999.
- Tommila, Päiviö & Aura Korppi-Tommola (toim.), *Suomen tieteen vaiheet*, Helsinki: Yliopistopaino, Tieteellisten Seurain valtuuskunta 2003.
- Tuominen, Uuno, ”Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta 1907–1916”, *Suomen kansanedustuslaitoksen historia V*, Helsinki: Eduskunta 1958.
- Tuominen, Uuno, *Suomen kansanedustuslaitoksen historia III. Säätyedustuslaitos 1880-luvun alusta vuoteen 1906*, Helsinki: Eduskunta 1964.
- Uola, Mikko, ”Seinää vasten vain!”. Poliittisen väkivallan motiivit Suomessa 1917–18, Helsinki: Otava 1998.

- Valentin, Hugo, *Frihetstiden inför eftervärlden. Med en kompletterande efterskrift av Birger Sallnäs*, Stockholm: Proprius 1968.
- Vallinder, Torbjörn, *I kamp för demokratin. Rösträttsrörelsen 1866–1900*, Stockholm: Natur och Kultur 1962.
- Vares, Vesa, ”Demokratian haasteet 1907–1919”, *Kansanvalta koetuksella. Suomen eduskunta 100 vuotta* 3, Helsinki: Edita 2006.
- Vares, Vesa, *Kuninkaan tekijät. Suomalainen monarkia 1917–1919. Myytti ja todellisuus*, Helsinki: WSOY 1998.
- Vattula, Kaarina (toim.), *Suomen taloushistoria* 3. *Historiallinen tilasto*, Helsinki: Tammi 1983.
- Villstrand, Nils Erik, ”Stormaktstidens politiska kultur”, Jakob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, Lund: Signum 2006.
- Villstrand, Nils Erik, *Sveriges historia 1600–1721*, Stockholm: Norstedts 2011.
- Virrankoski, Pentti, *Anders Chydenius. Demokratisk politiker i upplysningens tid*, Helsingfors: Söderströms 1995.
- Wirilander, Kaarlo, *Herrskapsfolk. Ståndspersoner i Finland 1721–1870*, Nordiska museets handlingar 98, Stockholm: 1982.
- Åselius, Gunnar, *The ”Russian menace” to Sweden. The belief system of a small power security elite in the age of imperialism*, *Stockholm studies in history* 51, Stockholm: Stockholms universitet 1994.
- Östberg, Kjell, ”Att institutionalisera demokratin. Socialdemokratin och kommunalpolitiken under mellankrigstiden”, *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* nr 63–64, 1995.
- Östberg, Kjell, ”Att institutionalisera en revolution. Kommunerna och 1917”, Lars Nilsson & Kjell Östberg (red.), *Kommunerna och lokalpolitiken*, Studier i stads- och kommunhistoria 11, Stockholm: Stads- och kommunhistoriska institutet 1995.
- Östberg, Kjell, ”Demokratiskt genombrott med förhinder. Kvinnorna och det demokratiska genombrottet under mellankrigstiden”, *Rösträtten 80 år*, Stockholm: Justitiedepartementet 2001.
- Östberg, Kjell, *Kommunerna och den svenska modellen. Socialdemokratin och kommunalpolitiken fram till andra världskriget*, Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion 1996.
- Österberg, Eva, ”Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talets Sverige”, *Scandia* 58, 1992:1.
- Österberg, Eva, ”Svenska lokalsamhällen i förändring ca 1550–1850. Participation, representation och politisk kultur i den svenska självstyrelsen. Ett angeläget forskningsområde”, *Historisk Tidskrift* 107, 1987:3.
- Österberg, Eva, ”Vardagens sträva samförstånd. Bondepolitik i den svenska modellen från vasatid till frihetstid”, Gunnar Broberg, Ulla Wikander & Klas Åmark (red.), *Tänka, tycka, tro. Svensk historia underifrån*, Stockholm: Ordfront 1993.
- Österbladh, Kaarlo, ”Suomen papiston edustus Ruotsin vallan aikuisilla valtiopäivillä”, *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 19–20, Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura 1936.